

LUNDS UNIVERSITET

Åtgärder för att begränsa den svarta marknaden i Sverige

Nationalekonomiska institutionen

Karl-Magnus Dahlén

Handledare: Åsa Hansson

D-Uppsats 15 hp

Sammanfattning

Jag har i denna uppsats analyserat ett antal åtgärders effekter på den svarta marknaden i Sverige. De åtgärder jag har analyserat är både sådana som redan har införts i Sverige och tänkbara framtida åtgärder. De redan genomförda åtgärderna är avdrag för hushållsnärätjänster och byggnadsarbeten alltså de så kallade rot och rut avdragen. Jag har även tittat på de jobbskatteavdragen som har införts och sänkningen av ersättningen i arbetslöshetsförsäkringen. Utöver att analysera dessa åtgärder har jag dessutom lyft fram andra åtgärder så som skattemoral, kontroll och straff, arbetstidbegränsning, bidrag, obeskattade tjänstekonton och högre löner till lågbetalda. Utifrån en modell som bygger på individens val mellan att arbeta på den vita eller den svarta marknaden har jag försökt visa på hur kostnaden för att arbeta på de olika marknaderna kan förändras beroende på vilka åtgärder som införs. Dessutom har jag valt att se på valet att arbeta på den svarta marknaden utifrån ett medvetet risktagande, där nyttan av att arbeta på den svarta marknaden måste överväga den risken som det medför att arbeta där i form utav risken att bli upptäckt och de straff som kan medfölja. En annan viktig aspekt som jag har lyft fram är hur den svarta marknaden kan påverka samhället. Där en stor svart marknad skapar en misstro till samhället och kan göra så att staten får problem med att bedriva en effektiv politik på grund av deras okunskap om hur stor den svarta marknaden är. En stor svart marknad och dess negativa effekter med individens minskande förtroende kan dessutom leda till en ytterligare ökning av den svarta marknaden.

Ett stort problem med att analysera den svarta marknaden är att det är svårt att få en bild av hur stor marknaden egentligen är. Den svarta marknaden är till sin natur en dold marknad vilket gör att det är svårt att få bra statistik över hur stor den är. I de undersökningar som har gjorts visar det sig att Sverige har en svart marknad som ligger kring 5 % av BNP. Bara för att något enligt lagstiftningen anses vara svart uppfattar inte alltid individer som att de handlar på den svarta marknaden. Detta går främst att se inom tjänstesektorn där många individer anser att flera tjänster inte borde anses som svarta.

I min analys har jag kommit fram till att de skattesänkningar som har gjorts i Sverige de senaste åren troligen påverkar den svarta marknaden genom att göra den vita marknaden

mer konkurrenskraftig och på så sätt minskar den svarta marknaden. Med tanke på de kostnader som skattesänkningar innebär för staten så behöver detta nödvändigtvis inte vara ett kostnadseffektivt sätt att begränsa den svarta marknaden. För att göra mer kostnadseffektiva alternativ så kan staten istället försöka begränsa den svarta marknaden genom att öka kostnaderna av att arbeta eller köpa tjänster på den svarta marknaden. Detta kan de göra genom bland annat straff och granskningar. Ytterligare åtgärder som kan göra att den vita marknaden känns mer attraktiv än den svarta marknaden kan vara att öka förståelsen för vad skattepengarna används till och att inte genom lagstiftning begränsa individers möjlighet att arbeta mer.

Innehåll

1	Inledning	5
1.1	Syfte och frågeställning	6
1.2	Metod	6
1.3	Avgränsningar.....	7
1.4	Disposition.....	8
2	Teori.....	9
2.1	Med skatt.....	10
2.2	Tänkbara problem med modellen.....	12
2.3	Liknande användning av modellen.....	12
2.4	Vilka är incitamenten att inte betala skatt?	14
2.5	Samhälleffekter av den svarta marknaden.....	16
3	Att mäta en dold marknad	20
3.1	Jämförbar statistik mellan länder	21
3.2	Kritik kring mätmetoderna	22
4	Sveriges svarta marknad	23
4.1	Förbättra den svenska mätmetoden.....	25
4.2	Skatt på arbete ställt mot svarta köp, jämförelse mellan länder.....	26
4.3	Attityder till den svarta marknaden i Sverige.....	27
4.4	Vad anser individer inte borde beskattas i Sverige	29
5	Åtgärder mot den svarta marknaden i Sverige	30
5.1	Sänkt skatt	30
5.1.1	Inkomstskatt och arbetsgivaravgifter.....	31
5.1.2	Jobbskatteavdrag	33
5.2	Skatteavdrag.....	34
5.2.1	Rot-avdraget.....	36
5.2.2	Avdrag för hushållsnäratjänster	39
5.2.3	Kostnad för rot och rut avdrag	41
5.3	Oskattade tjänstekonton.....	42
5.4	Bidragens påverkan på svartarbete.....	43
5.4.1	Sänkt arbetslöshetsförsäkring	45
5.5	Försvåra för de som arbetar svart	45
5.5.1	Straff, kontroller och dess preventiva effekter	47

5.6	Viljan att göra rätt för sig	49
5.7	Begränsning i arbetstid.....	51
5.8	Högre löner för lågbetalda arbeten.....	52
6	Diskussion	54
7	Referenser	56

1 Inledning

En förutsättning för att ett skattesystem ska fungera är att landets medborgare betalar den skatt som de har erlagts att göra. Detta kan vara allt från att de redovisar korrekt information till myndigheterna, till att de självmant väljer att inte agera på den svarta marknaden. För att skatteverket ska veta hur mycket skatt som varje invånare är skyldig att betala så är de beroende av att de får in korrekta uppgifter. En förutsättning för att skatteverket ska få in korrekta uppgifter är att medborgare och företag efterlever och respekterar det regelverket som har satts upp. (Skatteverket 2005)

På grund av att den svenska staten omöjligt kan känna till den korrekta statistiken över den svarta marknaden så är det svårt för politiker att fatta kloka beslut för att driva på den ekonomiska tillväxten. Alla beslut som grundar sig på felaktig information om hur stor den svarta marknaden är kommer att leda till irrationella beslut. Sådana situationer kommer att hämma den ekonomiska tillväxten därför är det viktigt för länder att motverka den svarta marknaden och försöka göra den så begränsad som möjligt. (Startiené, Trimonis 2010)

Det finns flera olika sätt att försöka motverka den svarta marknaden, till att börja med så behövs det skatter som respekteras av medborgarna. För att få optimala skatter så finns det flera faktorer som bör tas i beaktande. Att beskatta alla typer av varor och tjänster lika är nödvändigtvis inte optimalt då individers preferenser skiljer sig åt och på så sätt kan skatter skapa snedvridningar. Höga skatter kan leda till att en svart marknad skapas då det blir för dyrt att agera på den vita marknaden i förhållande till den svarta marknaden, som till sin natur inte går att beskatta. När individer tar ett beslut om att agera på den vita eller den svarta marknaden så gör de ett aktivt val och för att förstå detta val så bör man förstå de underliggande orsakerna till valet. En grundläggande orsak till valet att betala skatt eller inte ligger troligtvis i de ekonomiska incitamenten. Vad de svenska politiker då bör ställa sig är frågan om hur den skattepolitik som landet bedriver påverkar den svarta ekonomin i Sverige. Skatter behöver dock inte vara de enda anledningarna till att individer väljer att arbeta på den svarta marknaden. I denna uppsats så kommer jag diskutera flera olika åtgärder som kan påverka individernas vilja att arbeta på den svarta marknaden.

1.1 Syfte och frågeställning

I denna uppsats granskar jag den svarta marknaden i Sverige. Syftet är att få en djupare förståelse för den svarta marknaden och på så sätt kunna komma fram till åtgärder som kan begränsa den svarta marknaden omfattning. Jag vill visa viktiga ekonomiskpolitiska faktorer i Sverige som gynnar den svarta marknaden och faktorer som gynnar den vita marknaden. Jag vill också komma fram till vilka åtgärder som Sverige har tagit de senaste åren som bör vara positiva för att motverka den svarta marknaden. Dessutom ska jag själv ta fram idéer om vad den svenska staten kan tänka på när de arbetar med att begränsa den svarta marknaden omfattning. För att kunna svara på detta har jag valt att utgå från följande frågeställningar.

1. Vad finns det för åtgärder som kan användas för att begränsa den svarta marknaden omfattning i Sverige?

2. Vilka åtgärder har gjorts i Sverige för att begränsa den svarta marknaden och hur kan dessa ha påverkat?

1.2 Metod

För att svara på min frågeställning och undersöka den svarta marknaden så har jag valt att utgå från en modell som från början bygger på valet mellan att arbeta på den reguljära arbetsmarknaden eller att arbeta i hemmet. Modellen anser jag kan appliceras även på en marknad med svartarbete då problematiken med beskattning finns både för den svarta marknaden och för det arbete som utförs i hushållet. Jag har dessutom valt att se på den svarta marknaden som ett riskbeteende där individen väljer mellan risken och straffet att vara på den svarta marknaden i förhållande till vad förtjänsten är av att vara på den svarta marknaden. Jag har i min analys valt att ta exempel från den svenska ekonomin och belysa de problem Sverige har med sin svarta marknad. För att svara på hela min frågeställning så har jag analyserat både åtgärder som Sverige har genomfört för att begränsa den svarta marknaden men även lyft fram andra tänkbara åtgärder som kan begränsa den svarta marknaden. De åtgärder som Sverige har gjort som jag lyft fram är bland annat de

skatteavdrag som brukar kallas rot och rut avdragen, alltså avdrag för byggnadsarbete och avdrag för hushållsnärätjänster. Plus de jobbskatteavdrag som har gjorts och den försämrade arbetslöshetsförsäkringen.

1.3 Avgränsningar

Jag har i denna uppsats valt att ta exempel från den svenska ekonomin. Trots detta anser jag att de idéer och åtgärder som jag kommer ta upp här är applicerbara på andra länder då de ekonomiska systemen är lika i de flesta länder. Dessutom har jag valt ut ett begränsat antal åtgärder som kan vara effektiva mot den svarta marknaden, det går säkerligen att komma på fler åtgärder vilket jag hoppas att denna uppsats ska inspirera läsaren att göra.

Uppsatsens tyngdpunkt ligger inte på hur effektiva dessa åtgärder är i relation till varandra, utan det som är intressant är om de kan tänkas påverka människors vilja att arbeta på den svarta marknaden eller inte. Vad jag kommer göra är dock att titta på kostnader för en del åtgärder för att få en känsla för åtgärdernas kostnader i förhållande till hur stor den svarta marknaden är i Sverige. Detta kan ge en indikation på hur effektiva dessa åtgärder är för att just begränsa den svarta marknaden.

Den svarta marknaden består dessutom av flera olika aktiviteter. Det jag har valt att fokusera på är individers val av att arbeta på den vita marknaden eller den svarta marknaden. Jag kommer alltså inte att diskutera olika typer av handel med varor på den svarta marknaden. Vad som heller inte ligger till grund för denna uppsats är företagens roll på den svarta marknaden när det gäller fusk med deklaration och liknande. Företagens val av att verka på den svarta marknaden och individers val av att verka på den svarta marknaden skiljer sig åt. I Sverige är det företagen som deklarerar vår inkomst och inte individerna själva, vilket gör att det är mycket svårt att själv påverka ens deklarerade inkomst, det enda man kan göra är att försöka fuska med olika avdrag och liknande. Vad arbetande individer kan påverka är om de själva ska välja att arbeta på den svarta eller den vita marknaden eller om de ska köpa tjänster och produkter från den svarta eller den vita marknaden. Likaså gäller för företagen då de väljer om de ska anställa svart arbetskraft eller inte. Det är de två sistnämnda alternativen som kommer ligga som fokus för uppsatsen.

1.4 Disposition

Uppsatsen är uppbyggd på så sätt att i kapitel 2 så presenterar jag min min huvudmodell som bygger på individens val mellan att arbeta på den svarta och den vita marknaden. Jag tar i detta avsnitt även upp de problem som kan finnas med modellen och liknande användning av modellen i en tidigare studie. Vidare så diskuteras också vilka incitament som finns för att inte betala skatt, detta avsnitt bygger på en teori som handlar om individens riskbeteende när han väljer att inte betala skatt. Jag går sedan genom de problem som finns med en stor svart marknad och hur dessa påverkar samhället negativt. I kapitel 3 så går jag genom hur den svarta marknadens omfattning kan beräknas. I Kapitel 4 så beskriver jag Sveriges svarta marknad och redogör för hur stor den är och gör också en jämförelse mellan skattetryck och individers svarta köp i en jämförelse mellan länder. Jag går också genom de attityder som individer i Sverige har till den svarta marknaden och vad individer inte anser borde beskattas i Sverige. I kapitel 5 så analyserar jag sedan de åtgärderna som kan tänkas påverka den svarta marknaden. Avslutar sedan i kapitel 6 med en diskussion kring de olika åtgärderna och drar en slutsats kring det jag har diskuterat i analysen.

2 Teori

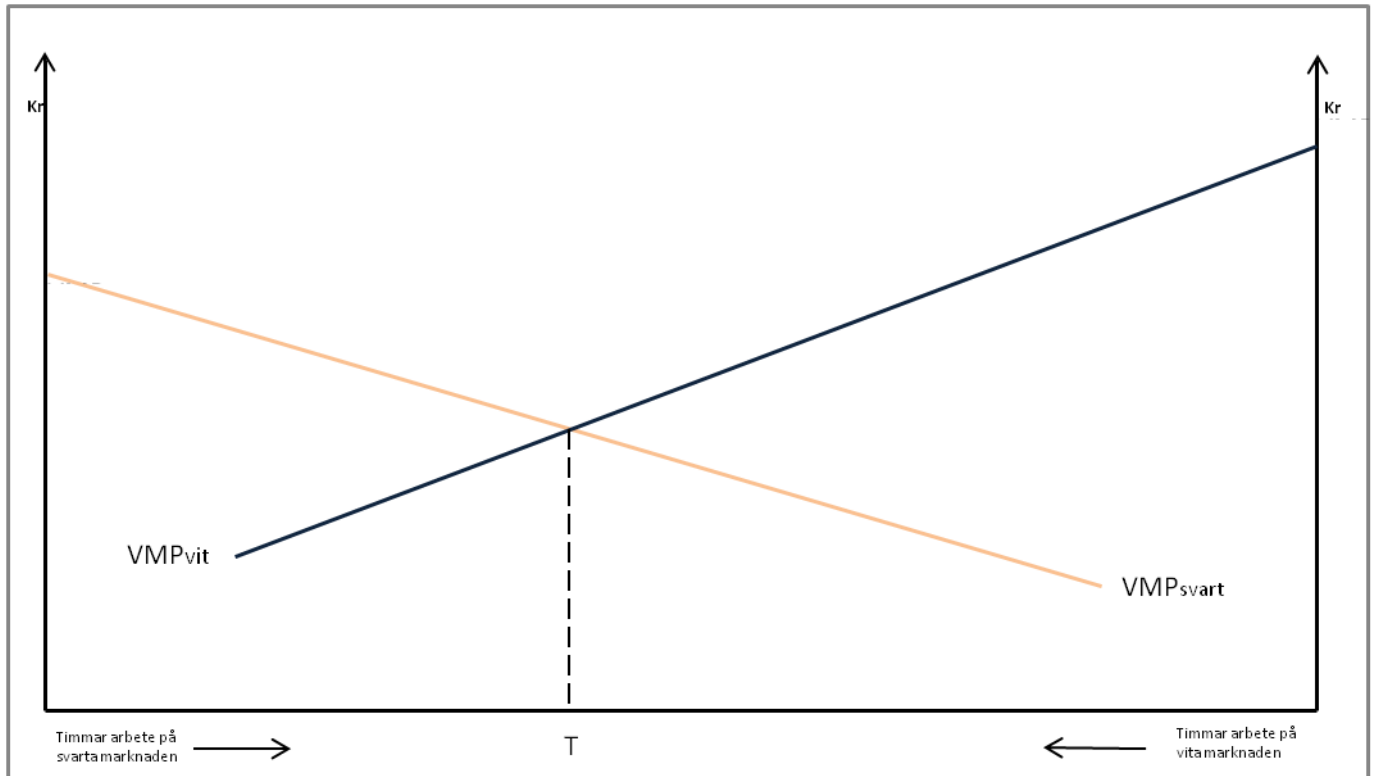
För att kunna analysera hur tänkbara åtgärder kan begränsa den svarta marknaden på ett effektivt sätt så behövs en ekonomisk modell att bygga analysen på. För att förstå varför en svart marknad uppstår så behöver vi förstå varför individer väljer att agera på den svarta marknaden. Modellen som behövs för att analysera åtgärderna som ska begränsa den svarta marknaden bör därför bygga på att individen har valet att antingen arbeta på den vita marknaden eller att arbeta på den svarta marknaden.

Jag har i mitt arbete valt att utgå från en modell som i grunden bygger på valet mellan att utföra arbete på den reguljära arbetsmarknaden mot att utföra arbete i hemma. Modellen utgår från att när man arbetar på den reguljära arbetsmarknaden så måste man betala inkomstskatt och när man utför arbete i hemmet så utförs värdefull produktion men den blir inte utsatt för någon typ av beskattning. På grund av att arbete beskattas på den ena marknaden men inte på den andra så skapas det en snedvridning i individernas val mellan dessa två marknader. (Rosen, Gayer 2008)

Vad jag har gjort med modellen är att jag har jämfört arbete som man utför i hemmet med arbete som individer kan tänkas välja att utföra på den svarta marknaden. Anledningen till att jag kan göra detta är att både den svarta marknaden och arbete i hemmet inte utsätts för någon typ av inkomstbeskattning.

Modellen beskriver hur individer väljer mellan att arbeta på den reguljära arbetsmarknaden, vilken vi kommer att kalla den vita marknaden mot att arbeta på den svarta marknaden. Vad modellen i figur 2.1 visar är hur många timmar som individen väljer att utföra på den vita marknaden i förhållande till den svarta marknaden. I modellen så antas det en avtagande marginalavkastning både på arbete i hemmet och på arbete på den svarta marknaden. I modellen jämförs de olika marginalprodukterna av att arbeta på den vita marknaden mot att arbeta på den svarta marknaden. Där de olika marginalprodukterna korsar varandra kommer vi ha vår jämvikt vilken visar fördelningen mellan arbete på den svarta marknaden och arbete på den vita marknaden. I figur 2.1 kan vi se VMP_{vit} som är värdet av marginalprodukten av arbete på den vita marknaden och VMP_{svart} som är värdet av

marginalprodukten av arbete på den svarta marknaden. Jämvikt har vi vid T och den avspeglar som sagt hur många timmar vi spenderar att arbeta på den svarta respektive vita marknaden. När jämvikten, alltså T, förflyttar sig åt höger innebär detta att individer väljer att arbeta mer på den svarta marknaden. Tvärtom när T förflyttar sig åt vänster väljer individen att arbeta mer på den vita marknaden.

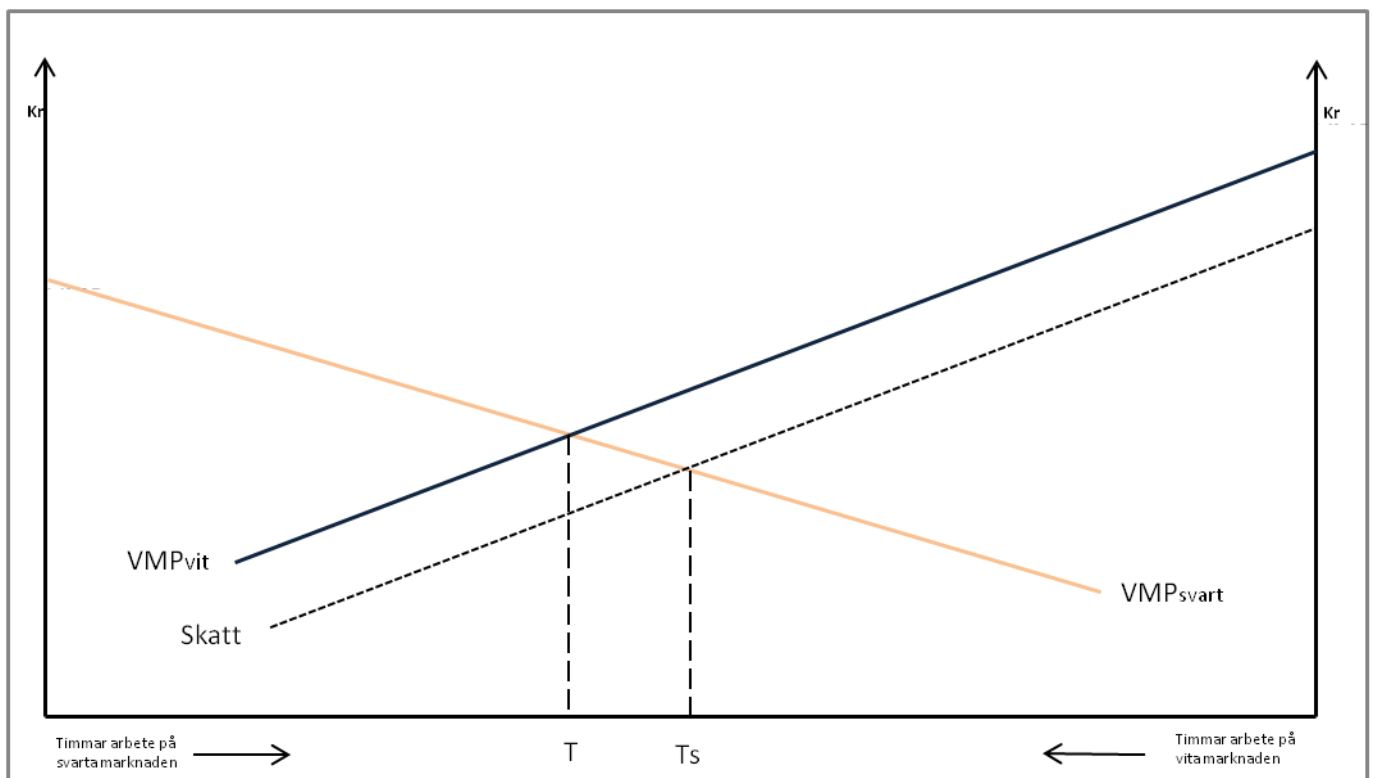

Figur 2.1 Antalet timmar arbete som utförs på den vita respektive svarta marknaden

2.1 Med skatt

Frågan man då ställer sig är vad som kommer att hända när man tillför en skatt på den ena marknaden medan möjligheten att beskatta den andra marknaden inte finns. Detta leder till att vi får en lägre marginalprodukt av arbete på den vita marknaden. Vilket innebär att för varje timme som vi nu arbetar på den vita marknaden får vi mindre tillbaka i plånboken än utan skatt. Detta kommer göra att vi får ett skift som innebär att vi kommer att arbeta fler timmar på den svarta marknaden istället för på den vita marknaden.

Beroende på hur stor skatten eller avgiften är som läggs på den vita marknaden så kommer det alltså påverka hur uppdelningen kommer att vara mellan arbete på den vita marknaden respektive arbete på den svarta marknaden. Detta illustreras i figur 2.2 där T är den ursprungliga jämvikten och T_s är den nya jämvikten när en skatt har införts på den vita marknaden. Vad vi kan se är alltså att skatten innebär en förflyttning till höger vilket innebär att individer i högre utsträckning kommer välja att arbeta på den svarta marknaden när den vita marknaden beskattas.

Figur 2.2 Antalet timmar arbete som utförs på den vita respektive svarta marknaden när den vita marknaden är beskattad

Denna modell kommer alltså ligga till grund för min analys av den svarta marknaden i Sverige. Det jag kommer göra är att försöka komma fram till olika åtgärder som kan förändra förtjänsten av att arbeta på den svarta respektive vita marknaden och på så sätt förändra kostnaden av att arbeta både på den svarta och vita marknaden. Om man tittar på figur 2.2 så vill jag i min analys alltså få ett skift så att jämvikten alltså T och T_s förflyttar sig åt vänster.

2.2 Tänkbara problem med modellen

Problematiken med att likställa den svarta marknaden med eget arbete i hemmet kan vara flera. Det är möjligt att individer har moraliska aspekter som gör att de inte skulle kunna tänka sig att arbeta på den svarta marknaden vilket då gör att deras preferenser för att arbeta på den vita marknaden skulle vara högre än i motsvarande fallet. Vilket kanske inte är helt otänkbart på grund av att det innebär att bryta mot lagstiftningen. Dessutom kan det finnas andra typer av risker med att arbeta på den svarta marknaden som inte kan jämföras med att utföra arbete hemma. Risker som att bli utsatt för brott eller att inte vara försäkrad då det skulle ske en olycka. Det kan också finnas olika typer av värderingar som avspelar sig i individers preferenser vad gäller hemarbete som inte kan jämföras med att arbeta på den svarta marknaden. Exempel på detta kan vara att spendera tid med sina egna barn eller att kunna laga sin egen mat på det sättet som man vill ha den. Om man bortser från dessa avvikelser i att jämföra hemarbete med svartarbete så kan modellen ändå vara ett bra verktyg för att förstå varför individer väljer som de gör beroende på vilka typer av förutsättningar som finns.

Modellen är dessutom från början gjord för att beskriva den enskilda individens val mellan att arbeta i hemmet eller på den reguljära arbetsmarknaden. När vi ska omvandla detta till en modell där individen väljer att arbeta på den vita eller svarta marknaden så får man se till samtliga individer och inte en enskild. Detta på grund av att en individ i de flesta fallen inte väljer att spendera en viss tid på den vita marknaden och en viss tid på den svarta marknaden. Däremot om man tänker på modellen som vad samtliga individer väljer att spendera sin tid så blir den mer realistisk. Trots detta så ser jag inga problem med att även använda denna modell som en vägledning för hur den enskilda individen kan tänkas resonera kring valet mellan att arbeta på den vita eller den svarta marknaden.

2.3 Liknande användning av modellen

Idén att använda denna modell för att förstå varför individer väljer att utföra produktion på den svarta marknaden har jag fått från en tidigare skriven artikel av Jon Strand. Där han beskriver att för att förstå den svarta marknaden existens så bör man förstå de underliggande

orsakerna till varför individer väljer att agera på den svarta marknaden. För att beskriva existensen av en svartmarknad så har Strand valt att se på en modell som utgår från att det finns tre typer utav aktiviteter som individer kan utföra. Dessa tre är att arbeta på den vita marknaden och betala skatt, arbeta på den svarta marknaden och inte betala skatt och att utföra hushållstjänster själv och inte betala skatt. Ekonomin i sin helhet producerar två typer utav varor den ena är industriella varor och den andra är hushållstjänster, båda har en konstant skalavkastning vad gäller arbetskraft. Vidare så utgår modellen från att den vita marknaden finns i båda sektorerna medan svartarbetet och det egna arbetet enbart finns i hushållstjänster. (Strand 2005)

Jon Strand skriver även att en stor del av de ekonomiska aktiviteterna som sker i samhället består av tjänster som är till för hushållen och ofta sker i hushållen. Skandinaviska undersökningar har visat att individer ägnar sig åt eget hushållsarbete i mer än två tredjedelar av antal timmar per dag i förhållande till vad de annars lägger på betalt arbete. Många av dessa aktiviteter kan dock göras av någon utanför hushållet som har en konkurrensmässig fördel i denna typ av aktiviteter. Att beskatta den avlönande marknaden gör på så sätt att aktiviteter flyttas från den reguljära avlönande marknaden till den icke skattade hushållsmarknaden. I de skandinaviska länderna är inkomstskatten hög vilket också visar sig i att tiden som läggs på eget hushållsarbete också är hög. Höga skatter skapar på detta sätt en grogrund för en svartmarknad. Detta leder till att incitamenten för individer att handla på den svarta marknaden kommer att öka då de vill undvika att betala skatter. Den svarta marknaden är klart betydande i OECD länderna men den är väldigt mycket högre i de mindre utvecklade länderna. Den modell som Strand utgår från visar hur produktiviteten ser ut om hushållstjänster utförs av någon i hemmet eller köps på den svarta eller vita marknaden. Produktiviteten är högst på den vita marknaden medan den är lägst när man utför sitt eget hushållsarbete medan den är medel om man köper den på den svarta marknaden. Med tanke på detta så beror välfärdseffekterna av den svarta marknaden på vilka individer man tittar på. Välfärdseffekterna för individer som handlar på den svarta marknaden men annars hade gjort det på den vita mot de som handlar på den svarta marknaden men annars hade gjort det på egenhand skiljer sig alltså åt. Det blir en positiv välfärdseffekt om hushållen köper tjänsterna på den svarta marknaden istället för att göra

det själva medan det blir en negativ välfärdseffekt ifall de köper det på den svarta marknaden istället för att köpa det på den vita marknaden. (Strand 2005)

2.4 Vilka är incitamenten att inte betala skatt?

För att förstå sig på varför den svarta marknaden uppstår bör man också förstå varför individer väljer att agera på denna marknad. Den fråga som man bör ställa sig är alltså varför individer väljer att försöka undvika att betala den skatt som de gemensamt kommit överens om att betala. Det som har kommit fram av olika mätningar är att den svarta marknaden är av betydande storlek av samhällsekonomin. Just därför är det viktigt att ställa sig frågan varför det förekommer en svart marknad. Det är viktigt att förstå varför vissa individer väljer att fuska med att betala skatt och andra inte gör det. Ett sätt att förstå den svarta marknadens bakomliggande faktorer kan vara att dela upp orsakerna mellan två olika faktorer, den ena kallas den strukturella faktorn i denna ingår social kontroll, institutionella förhållanden, utbud och efterfrågan på arbetskraft i den vita ekonomin samt politiska och kulturella faktorer. Den andra kallas den individrelaterade faktorn och denna kan innehålla faktorer som normer och värderingar, kontakter, kompetens eller en önskan om en positiv inkomsteffekt. (Skatteverket 2005)

Att undvika att betala skatt kan ses som ett lotteri detta är i alla fall vad många ekonomer har försökt att beskriva det som. Den ekonomiska teorin försöker på detta sätt förklara den svarta marknadens existens genom individens riskbeteende. Alltså att välja mellan att betala skatt eller inte beror på vilken riskaversion som individerna har. En svårighet i att försöka fastställa denna ekonomiska idé har varit den skattemoral som existerar i många länder, det har i flertalet länder visat sig att denna teori inte håller vilket har förklarats med en hög skattemoral. Teorin är trots vissa undantag en bra beskrivning över hur individer kan tänkas resonera inför ett beslut om huruvida de ska betala sin skatt. Ett exempel som kan klargöra detta kan vara att föreställa sig en individ som bestämmer vilken inkomst som han ska deklarera där han har en viss sannolikhet att hans deklaration kommer att granskas. Om det skulle vara så att han blir granskad skulle all hans odeklarerade inkomst visas och han skulle behöva betala ett skadestånd för varje i oredovisad krona. Detta blir alltså en fråga om risk. Den fråga som individen kommer ställa sig själv är, hur mycket kan han förvänta sig att få

tillbaka för varje krona som han väljer att inte deklarerat. Det förväntade värdet av varje krona som han väljer att inte deklarerat kommer att vara beroende av vilken sannolikhet det är att han blir granskad och vilket straff som kommer att följa efter att en granskning har blivit gjord. (Bernasconi 1998)

Enligt Allingham and Sandmo (1972) så skulle individer när det finns en strikt positivt förväntat värde i att inte deklarerat hela inkomsten och de var riskaverta och har en differentiable von Neumann-Morgenstern nyttofunktion, alltid undervärdera sina inkomster. Så enligt denna modell så skulle alla individer undervärdera sina inkomster i deklarationen vilket både empiriskt och instinktivt inte stämmer. För att förklara denna uppenbara brist i modellen har forskare hänvisat till etiska och moraliska aspekter i att uppge korrekt information och att inte försöka att undvika att betala skatt. Ett annat argument för att en sådan modell inte är korrekt kan vara att de individer som betalar skatt inte känner till sannolikheten för att de kommer att bli granskade. Om individer upplever att risken för att bli granskad är högre än vad den i verkligheten är så kommer de i mycket större utsträckning att deklarerat den korrekta inkomsten. (Bernasconi 1998) Staten kan om de vill begränsa att en svart marknad utvecklas genom att bland annat göra så att sannolikheten för att bli påkommen med skattebrott är hög eller att straffen för skattebrott är höga. (Davidson, Martin, Wilson, J.D. 2007)

Vad som motsäger att en förändring av risken att bli påkommen med att fuska eller att en förändring av straffet skulle leda till en förändring av individers beteende i Sverige är att det är arbetsgivarna som rapporterar inkomsterna till skatteverket och inte arbetstagarna själva. Däremot så finns det större möjligheter för egenföretagare att deklarerat felaktiga inkomster. Teorin behöver dock inte bara bygga på individens inkomstdeklaration, samma resonemang går att använda när man undersöker individens val av att arbeta på den svarta marknaden.

Vad man har kunnat se är att olika typer av skatter undviks olika mycket. Detta gör att när staten utformar ett skattesystem så ska dessa olikheter tas i beaktande. Trots detta så finns det ganska lite litteratur om hur optimala skatter ska se ut när det förekommer svarta marknader eller individer som undviker att betala skatt. Den nuvarande forskningen kring optimala skatter som tar hänsyn till individers vilja att undvika att betala skatt har två

utgångspunkter. Den första är som vi tagit upp tidigare individens risktagande när han väljer att inte betala skatt, denna bygger på sannolikheten för att bli straffad när han undviker att betala skatt. Den andra bygger på informationsproblem där tyngden ligger på svårigheterna för stater att granska de inkomster som finns i landet vilket skapar problem i att fördela skatteintäkterna. Att undvika att betala skatt ses ofta som ett individuellt risktagande vilket individen själv får ta ställning till huruvida han är villig att ta risken eller inte. Vad det dock skapar är sociala kostnader vilket gör att samhället får in mindre inkomster eller att de måste lägga ner mer pengar på att försöka hitta de som undviker att betala skatt. (Richter, Wolfram, Boadway, Robin. W 2005)

2.5 Samhällseffekter av den svarta marknaden

Den svarta marknaden påverkar inte enbart staten och ekonomin i landet utan även samhället i stort. Bland annat på grund utav att de som arbetar vitt och betalar skatt kommer att göra det även för de som arbetar på den svarta marknaden. Detsamma gäller då så klart för företag. Teoretiska och empiriska undersökningar har visat att den svarta marknaden påverkar den vita ekonomin negativt genom bland annat. (Startiené, Trimonis 2010).

- Budgetunderskott
- Ekonomisk kris
- Politisk instabilitet
- Inneffektiva politiska beslut
- Korruption
- Strukturella avvikelser i ekonomin
- Samhällsmoralisk nedbrytning

Ingen vet hur stor den svarta marknaden kommer att vara i framtiden, både vad gäller individer som väljer att agera på den svarta marknaden och företag som väljer att göra det. Vad man dock kan säga är att en förflyttning av aktiviteter från den vita till den svarta marknaden kommer innebära negativa påverkningar på statsbudgeten och kommer leda till

ett budgetunderskott vilket i längden kan tänkas leda till en ekonomisk kris. (Startiené, Trimonis 2010)

Korruptionen har också en nära anknytning till den svarta marknaden då en stor svart marknad kommer i en ökad omfattning försöka att göra sig hörd och påverka politiskt. Det är dessutom så att ett land med en hög korruption kommer att bli attraktivt för de som vill agera på den svarta marknaden. I länder som har dessa problem är politikerna beroende av de som har tillgång till pengar sen har det ingen betydelse om dessa pengar kommer från den svarta eller den vita marknaden. En viktig del är också individernas moraliska uppfattning vad gäller att betala skatt, en stagnation i moralen kan göra att det blir norm att inte betala skatt. Detta gör att samhället delas in i två grupper de som inte betalar skatt och de som gör det. Detta gör att en grupp har mer pengar än den andra på grund av att de gömmer sina inkomster från staten och betalar inte den skatt som de borde. Dessutom är det så att pengar också skapar pengar vilket i längden kommer att göra att skillnaden i förmögenhet mellan dessa två grupper kommer att öka. I förlängning är inte ett sådant system hållbart då detta enbart kommer att ytterligare sänka den skattemoral som finns i landet. (Startiené, Trimonis 2010)

Det går dock tänka sig att det finns positiva effekter av den svarta marknaden bland annat på grund av att den svarta marknaden kan mildra effekten av arbetslöshet och ge möjligheter till människor som står utanför den vita arbetsmarknaden att hitta en försörjning. De negativa effekterna behöver inte heller vara så stora på grund av de inkomster som genereras på den svarta marknaden kommer ändå att användas på den vita marknaden genom konsumtion och liknande som gör att pengarna ändå kommer in i det vita systemet. (Startiené, Trimonis 2010) Vad man också kunnat se av välfärdseffekterna av en svart marknad är att en svart marknad som tillhandahåller produkter eller tjänster med hög kvalitet ökar välfärden medan en svart marknad som tillhandahåller dålig kvalitet minskar välfärden. (Davidson et al. 2007)

Empiriska undersökningar i Tyskland och i Österrike har visat att 2/3 av pengarna på den svarta marknaden spenderas och kommer på så sätt tillbaka till den vita marknaden. Vad som också är intressant att veta är att 2/3 av den produktion som skapas på denna marknad

hade inte ägt rum om den hade varit tvungen att produceras på den vita marknaden.

(Startiené, Trimonis 2010)

I diskussioner om den svarta marknaden diskuteras ofta vilka samhällsförluster som uppstår på grund av den svarta marknaden. Det är dock så att forskare inte är helt överens om vilken omfattning som faktiskt samhället förlorar på den svarta marknaden, särskilt inte när det gäller vissa typer som t.ex. svartarbete. Detta bygger bland annat på argumentet att de intäkter som en svartarbetande individ får konsumeras inom landet, vilket leder till intäkter för någon annan som i sin tur leder till skatteintäkter. Särskilt om det svarta arbetet som utfördes inte hade utförts om det skulle skett på den vita marknaden eller individen inte haft någon annan sysselsättning. I detta fall är det till och med så att svartarbetet leder till en ökad produktivitet och på så sätt också välfärdsvinster. En viktig aspekt när man undersöker den svarta marknaden är att också se det ur ett rättvist perspektiv. Där de individer som handlar på den svarta marknaden kan tjäna genom att göra det billigare. Detta leder dock till att staten inte får in några skattepengar och måste på så sätt höja skatterna, vilket leder till en omfördelning av skattebördan och gör att tredjeman drabbas och det blir dyrare för honom att agera på den vita marknaden. Detta ger honom incitament att själv börja agera på den svarta marknaden. Den svarta marknaden kan också skapa andra negativa samhällsekonomiska effekter. Bland annat så brukar det vara lägre produktivitet på den svarta marknaden, trots detta kan de slå ut mer effektiva företag på den vita marknaden. Det kan också bli en snedvridning i de produkter som produceras då fel varor produceras och konsumeras på grund av en felaktig prisbild bland olika varor och tjänster. En viktig faktor som inte får glömmas bort är också vilka effekter den svarta marknaden har på samhällsmoralen och samhällets funktionsätt. Välfärden bygger på att företag och medborgare ställer sig bakom idén om att välfärden ska betalas av skatter som har beslutats i en demokratisk ordning. (Skatteverket 2005)

De lagar och skattesystem som bygger upp ett land kan bli ineffektiva ifall det finns en stor svart marknad. Ett ökat skattetryck kan också göra så att incitamenten för att handla på den svarta marknaden ökar. Detta gör att i länder med höga skatter så betalar ärliga människor och företag gärna lite mer i skatt än vad de enligt lag behöver göra på grund av att de då slipper att bli granskade. Den svarta marknaden gör det svårt för politiker att fatta kloka

beslut för att driva på den ekonomiska tillväxten. Sådana situationer kommer att hämma den ekonomiska tillväxten och på grund av detta så är det viktigt för länder att motverka den svarta marknaden och försöka göra den så begränsad som möjligt. (Startienė, Trimonis 2010)

Den svarta marknaden är mer flexibel än den vita, detta bland annat på grund av att det finns inga barriärer för att ta sig in och ut på marknaden. Detta gör att marknaden kan växa väldigt snabbt då konkurrensen kommer att liknas vid perfekt. Vilket gör att när det finns ett läge i efterfrågan så kommer denna att tillmötesgå om inga andra hinder finns. (Startienė, Trimonis 2010)

Schneider (2006) Har i sin forskning visat att skatter och bördan för att upprätthålla ett socialskyddsnet påverkar den svarta marknaden. Cebula (1997) har räknat ut att en ökning av skatten på 1 % ger en ökning av den svarta marknaden av 1.4%. Pengar är ett känsligt ämne för människor och detta gör att folk vill veta vad deras pengar används till. För att ett välfärdsamhälle ska kunna fungera utan att det uppstår en stor svart marknad så måste alltså människor uppleva att de får ut vad de önskar av de pengar de betalar in i skatt. Det måste alltså uppstå en jämvikt mellan skatt och den upplevda välfärden. (Startienė, Trimonis 2010)

Det har dock visats genom empiriska studier av bland annat F. Schneider (2002, 2005), att detta på lång sikt går att motverka genom att reglera arbetsmarknaden och förhållandet för de anställda genom olika trygghetssystem och lagar. Dock kan de bli så att på kort sikt så kan det antas att sådana regleringar kan hota den personliga friheten och göra så att människor väljer den svarta marknaden på grund av det. Det man kan säga är att alla typer av regleringar av arbetsmarknaden kan tänkas påverka den svarta marknaden. Det går att tänka sig att t.ex. en ökad godkänd arbetstid i arbetstidslagstiftning eller höjd pensionsålder gör att folk har mindre tid att arbeta på den svarta marknaden men samtidigt så kanske individer är motståndare mot statens inverkan och vill värna om sin personliga frihet och att det på så sätt skulle föredra den svarta marknaden och då skulle den öka. Det skulle också kunna tänkas att ökade bidragssystem skulle leda till att incitamenten att vara ute på den vita marknaden skulle minska på grund av att de då skulle kunna arbeta på den svarta marknaden men ändå behålla sina bidrag. (Startienė, Trimonis 2010)

En ökning av den svarta marknaden skulle kunna leda till att stater får ett budgetunderskott och att de offentliga tjänsterna skulle behöva skäras ner. Vilket man från statens sida då skulle försöka rädda genom att höja skatterna för att få in mer kapital till statsbudgeten. Detta skulle alltså innebära att den offentliga sektorn har varit tvungen att skära ner och skatterna varit tvungna att höjas, vilket slutligen kommer innebära att den svarta marknaden kommer att öka. Studier har visat att det uppstår mindre svarta marknader när ett land har mindre skatter, lagar, regleringar och korruption. Vilket då i sin tur gör att högre skatter leder till en större svart marknad. Enligt Laffer hypotesen stiger statens inkomster till en viss nivå på skatten, är skatten för hög ökar incitamenten att skattefuska och incitamenten att arbeta på den vita marknaden minskar. Detta går också koppla till vad individer upplever att de får för sina skattepengar. Om en ökning av skatten inte ger någon ökad upplevd välfärd så kommer individer inte längre vara villiga att betala den ökade skatten. Problematiken i detta kan vara att individers upplevelser om vad som är bra kvalitativ sjukvård kan skilja sig åt. Individers olika förväntningar på en kvalitativ sjukvård skapar på så sätt en obalans i ett rättvist uttag av skattemedlen. (Startiené, Trimonis 2010)

3 Att mäta en dold marknad

Den svarta marknaden är till sin natur en dold marknad. Detta innebär inte bara att information om ekonomiska aktiviteter undanhålls från staten utan även från statistiken. På grund av detta är det svårt att ta reda på exakt hur stor den svarta marknaden är, men det finns sätt att försöka uppskatta den. Det är främst två metoder som används när man ska försöka mäta hur stort skattefusket eller den svarta marknaden är, dessa två är den indirekta och den direkta metoden. (Skatteverket 2005)

Den indirekta metoden går ut på att man gör antaganden om att den svarta marknaden lämnar efter sig spår i samhällsekonomin. Den går till största delen ut på att man tar fram offentlig statistik för att kunna dra slutsatser om en möjligen existerande svart marknad. När man bearbetar denna statistik så kan det uppkomma differenser mellan inkomster och utgifter som kan tyda på att det finns inkomster som borde beskattats men som inte har

redovisats. Den indirekta metoden går dock att ifrågasätta då statistiken kan vara missvisande på grund av felaktigheter i mätningarna eller så kan metoden som används för att göra analysen vara missvisande. Problemet med metoden är att när man ska dra slutsatser så är det mycket svårt att veta vad differensen beror på och vilka faktorer som har gjort att den har uppstått. (Skatteverket 2005)

Den direkta metoden däremot bygger mer på att utröna de underliggande orsakerna till differensen. Dessa kan man bygga på slumpmässigt utvalda intervjuundersökningar eller slumpmässiga revisioner. Fördelen med metoden är att man kan få en djupare förståelse för den svarta ekonomins struktur och hur olika branscher, regioner eller åldrar kan vara bidragande faktorer. Det kan dock vara svårt med denna typ av metod att hitta alla de faktorer som kan inverka, då man har ett begränsat underlag och individerna i undersökningen kanske inte är helt sannhetsenliga då de måste erkänna ett tvivelaktigt beteende. (Skatteverket 2005)

3.1 Jämförbar statistik mellan länder

Det har blivit allt vanligare inom EU-länderna att försöker mäta storleken på den svarta marknaden. Detta beror bland annat på att den avgift som länderna betalar till EU baseras på bruttonationalinkomsten. Detta gör att om man skulle bortse ifrån den svarta marknaden så skulle avgiften bli orättvist fördelad mellan länderna. (Skatteverket 2005)

För att länder ska göra denna mätning på ett liknande sätt så har OECD kommit ut med en handbok "Measuring the Non-Observed Economy". Denna handbok togs fram för att länder på ett bra och liknande sätt ska kunna ta fram jämförbara uppgifter om hur stor deras icke observerbara marknad är. Tanken är att den ska användas som underlag för länderna när de vill ta fram trovärdig statistik för hur hög produktiviteten i landet egentligen är för att sedan kunna applicera dessa i nationalräkenskaperna med produktion, inkomst och utgifter. Detta ska göra så att den icke observerbara marknaden kommer med i nationalräkenskaperna. För att mäta hur stor den svarta marknaden är krävs metoder som gör att man får en aggregerad uppskattning av marknaden, byggd på tillgänglig statistik. Det som inte tas med i dessa mätningar är den illegala marknaden och hushållets arbete på grund av att dessa inte anses

tillför produktionen något värde. (Salamon 2010) Det finns dock kritik kring detta sätt att se på denna typ av mätningar vilket tas upp i nästa avsnitt.

3.2 Kritik kring mätmetoderna

Kritiken bygger mycket på den definition av den svarta marknaden som beskrivs i OECD handbok om att mäta den svarta marknaden. Det kan tänkas att definitionen är en aning smal och att den tappar delar av den fördolda marknaden. Definitionen tar som sagt bland annat inte med olika typer av kriminell verksamhet så som korruption, mutor, stöld och luredrejeri. Denna typ av information finns dock oftast att tillgå som aggregerad statistik av t.ex. polisen men den läggs inte under den svarta marknaden i nationalräkenskapen. Det är dessutom så att alla de typer av arbeten som man utför i hemmet inte heller är medtaget i nationalräkenskaperna detta främst på grund av att det är svårt att få fram dessa och det går heller inte avgöra i vilken utsträckning som de görs. Sen så kan det finnas problem i att göra om det till en term som kan jämföras i pengar. Det kan dessutom tänkas att det finns ett moraliskt dilemma med att ta med kriminella verksamheter i underlaget för att mäta BNP och det går också argumentera att illegal verksamhet inte ökar välfärden. Vilket också går att argumentera emot genom att vad som är lagligt idag behöver inte vara olagligt imorgon, plus att något som är olagligt i ett land är inte nödvändigtvis olagligt i ett annat land. Vilket gör att det kan bli fel om man ska jämföra olika länder som har olika lagstiftning. Dessutom så kan man mycket väl tänka sig att de inkomster som genereras av illegal verksamhet används för att konsumera på den vita marknaden. (Sharpe, Ivanov 2010)

Den finns ytterligare en marknad som ligger utanför hemmet och den illegala marknaden som hamnar under benämningen svartarbete. Detta är en marknad där individer ställer upp som volontärer för att på olika sätt utföra i många fall samhällstjänster utan någon ersättning. Detta kan vara sådant som utbildning, nödhjälp till fattiga eller olika självhjälp grupper. Trots att dessa grupper i många fall kan vara av betydande storlek så hamnar de ändå utanför de samhällsekonomiska strukturerna. Det är oftast så att man enbart tänker samhället utifrån två olika strukturer eller aktörer och dessa är marknaden och staten. På grund av detta har många frivilligorganisationer fått det svårt i många länder att få en laglig

status och de hamnar också utanför den ekonomiska statistiken. Det har gjorts mätningar av den ideella marknaden i Sverige och där har det visat att den ligger kring 9,6 % av BNP. (Salamon 2010)

4 Sveriges svarta marknad

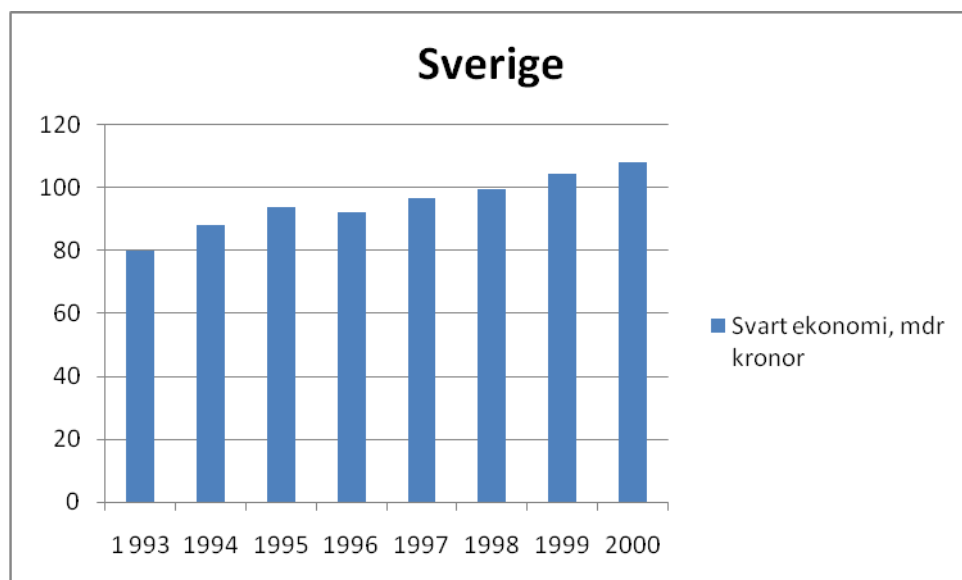
För att få fram en bild av hur stor den svarta marknaden är kan man utgå ifrån nationalräkenskaperna alltså vad som produceras, konsumeras, investeras, importeras och exporteras. I detta ingår måttet BNP som är ett mått på värdet av alla de varor och tjänster som produceras i landet. Detta sätts sedan mot den konsumtion, investeringar och export som har ägt rum. Det går att se BNP från tre olika håll dessa är produktionssidan, användningssidan och inkomstsidan. Ifall man skulle få samma resultat på dessa tre metoder för att mäta BNP och förutsatt att man har korrekt statistik så skulle det alltså betyda att det inte existera någon svartmarknad i landet. Så är inte fallet i Sverige vilket då i sin tur betyder att det alltså finns en svartmarknad. För att undersöka hur stor denna marknad är så har det gjorts jämförelser av diskrepansen mellan hushållets inkomster och hushållets utgifter. Skatteverket kom ut med en rapport 2006 som tog upp hur stor omfattningen av svartarbete är i Sverige. I denna rapport har skatteverket kunnat konstatera att det finns en skillnad mellan samhällets redovisade inkomst och hushållens konsumtion. Denna mätning kommer på så sätt både mäta hur högt skattefusket är vid deklarationen och sådant som i huvudtaget inte ens tas med i deklarationen. Enligt 2002 års mätning av diskrepansen av hushållets inkomster och utgifter visade det sig att den svarta marknaden uppskattas vara 5 procent av total BNP. Detta motsvarar dolda arbetsinkomster på 115-120 mdkr. (Skatteverket 2006)

En stor del av den svarta marknaden är arbetskraften alltså de individer som väljer att deklarerar en för låg inkomst. Definitionen av svartarbete utifrån skatteverket är personer som i sin inkomstdeklaration deklarerar en lägre inkomst än vad lagen förskriver. Detta gäller både de som har deklarerat en för låg lön samt för de personer som har deklarerat en för låg inkomst som näringsidkare. Med svarta arbetsinkomster menas alltså, arbete som utförts i Sverige och som ska beskattas i Sverige men inte redovisas för skattemyndigheten. (Skatteverket 2006)

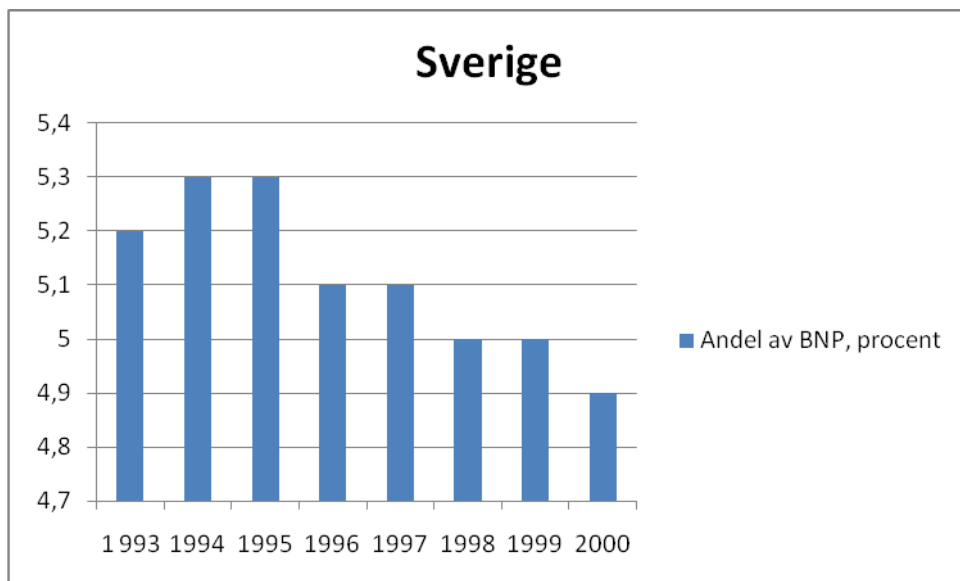

Som tidigare har sagts så är det mycket svårt att säga med säkerhet vilken omfattning svartarbete existerar. För att ta reda på i vilken omfattning svartarbete existerar i Sverige så har Skatteverket i sin undersökning valt att använda sig av metoden som har lagts fram av OECD alltså utifrån deras handbok *Measuring the Non-Observed Economy*. Syftet med att använda denna metod är att den ska användas som standard och på så sätt få fram jämförbara resultat mellan länder. (Skatteverket 2006)

Graf 4.1 visar hur stor den svarta ekonomin är när man undersöker hur många miljarder kronor som handlas med. Vad vi kan se är att från 1993 till 2000 så har det legat mellan 80 och nästan 110 miljarder kronor. I graf 4.2 så kan vi se den svarta marknaden som andel av BNP. Även om det är svårt att göra några uttalanden om relationen mellan dessa två värden så kan vi se att den svarta sektorn ökar i miljarder kronor men att den sjunker i förhållande till Sveriges BNP.

Graf 4.1 Sveriges svarta ekonomi i miljarder kronor Källa: Finansdepartementet 2003

Graf 4.2 Sveriges svarta ekonomi som andel av BNP Källa: Finansdepartementet 2003

4.1 Förbättra den svenska mätmetoden

Finansdepartementet har gjort en utredning om utveckling och förbättring av de svenska mätmetoderna. I denna utredning beskriver de att den del av ekonomin som brukar kännetecknas som skatteundandragande benämns den informella ekonomin. I denna ingår både den svarta marknaden och illegala ekonomiska aktiviteter men också fusk i typ av felaktiga avdrag och liknande. Vad som för närvarande räknas ut när man vill ta reda på den svarta ekonomin utifrån nationalräkenskaperna utesluter alltså dessa andra aktiviteter. Det finns dock diskussioner om huruvida detta är korrekt och om inte också de ska innefattas i beräkningarna och då också i jämförelserna och slutsatserna som görs. Förutsättningarna för de siffrorna man har fått fram ska vara korrekta är dock att både de vita utgifterna och inkomsterna är korrekt estimerade. För att förbättra underlaget och skapa en korrekt bild av den svarta ekonomin så skulle det behövas en förbättring av beräkningarna för den vita ekonomin. Bland annat genom att dela upp förädlingsvärdet mellan olika typer av företag och branscher. Detta bör också göras för löner, driftsöverskott och den sammansatta förvärvsinkomsten. Det bör också göras justeringar för den svarta ekonomin inom varje bransch och företagstyp. (Finansdepartementet 2003)

4.2 Skatt på arbete ställt mot svarta köp, jämförelse mellan länder

För att förstå skatternas effekter på den svarta marknaden så kan det vara intressant att göra en jämförelse mellan länders olika skattetryck och i vilken omfattning folk köper svart. Uppgifterna kommer ifrån en undersökning som är gjord för och finansierad av Europeiska unionen för att mäta skillnader och förändringar i mönster i europeiska länder.

Undersökningen är gjord genom besöksintervjuer och gjordes under åren 2005/2006. I tabell 4.3 nedan kan vi se de olika ländernas beskattning av arbete och hur många som svarar att de har köpt svart de senaste fem åren. Vad vi kan se är att Sverige har en hög skatt på arbete men att de också har en relativt hög andel som uppger att de någon gång har köpt svart.

Land	Skatt på arbete				Köpt svart någon gång
	Fysiska personer	Socialavgifter	Särskilda löneskatter	Summa "skatt på arbete"	
Sverige	15,3	15,1	2,4	32,8	30,2
Belgien	14,7	14,7		29,4	33
Danmark	26	1,7	0,2	27,9	35,9
Österrike	10	14,7	2,7	27,4	28,2
Finland	14,3	12,2		26,5	27,6
Tyskland	9	14,5		23,5	28,1
Norge	10,8	9,9		20,7	27
Polen	7,5	9,5	0,2	17,2	16,3
Portugal	6	9,2		15,2	13,6

Tabell 4.3 Skatt på arbete jämfört med köp av svarta tjänster mellan flera EU länder Källa: Skatteverket 2006

Sverige är dock inte det land med högst frekvens som uppger att de någon gång har köpt svart, trots att de har det högsta skattetrycket. Det som dock är intressant att se är att det verkar finnas ett samband mellan skatt på arbete och om individer någon gång har köpt svart. Skatteverket skriver dock i samband med att de presenterar detta resultatet att man bör tänka på att resultat i denna undersökning visar främst allmänhetens köp och rör sig främst om hushållsnära tjänster där individer är medvetna om att det är svart. Den fångar alltså inte upp det mer organiserade svartarbetet från näringsverksamheten där bara säljaren är medveten om att det är dolda inkomster. (Skatteverket 2006)

Den jämförelse som är gjord är också gjord mellan relativt stabila europiska länder det är därför inte så troligt att samma typ av undersökning med mindre utvecklade länder skulle

visa på en lika bra koppling mellan skattetryck och en svart marknad. Trots att det verkar finnas ett starkt samband mellan en hög skatt och att individer väljer att köpa svart så är det inte utifrån detta rimligt att anta att skatten är den enda faktorn som påverkar individernas agerande. Det är alltså mer rimligt att anta att det finns andra faktorer som påverkar den svarta marknaden existens även om skatten onekligen verkar ha en stor betydelse för individernas val.

4.3 Attityder till den svarta marknaden i Sverige

Skatteverket har gjort flera undersökningar om attityderna gentemot svartarbete och hur dessa påverkar individer. Detta har de gjort genom att låta utomstående aktörer göra både kvalitativa och kvantitativa undersökningar av vilka attityder individer har gentemot svartarbete i Sverige. En av de undersökningar som gjordes gick ut på att man intervjuade personer om den förenklade skattedeklarationen som finns till för de privatpersoner som köper tjänster i egenskap av privatperson för över tusen kronor och att mottagaren inte har någon F-skattsedel. Denna självdeklaration har visat sig ha en låg användning av de privatpersonerna som köper tjänsterna. Vad det låga antalet användare kan bero på är möjligen en låg kunskap om hur man ska deklarerat dessa typer av transaktioner eller att individerna helt enkelt föredrar att betala svart. Vad skatteverkets undersökning har visat är att allmänhetens kunskap och skyldigheter i att lämna uppgifter till skatteverket är mycket låg. Vilket möjligen inte behöver vara något konstigt då det visat sig att den bekantskapskrets som dessa individer har inte heller lämnar korrekt information till skatteverket och att svartköp är vanligt förekommande. Skatteverket menar då att det inte är konstigt att individer inte skaffar sig den kunskapen som behövs då de inte ser någon nytta med den. Här är dock skatteverket självkritiska och säger att informationen är för svårtillgänglig. (Skatteverket 2005)

Vidare så säger undersökningen att av de som känner till hur man ska lämna uppgifter så är majoriteten också mer benägna att lämna de uppgifterna som de är skyldiga att göra. Vilket kan tolkas som att de som känner till hur reglerna ser ut också är mindre benägna att köpa svarta tjänster. Attityder verkar alltså ha ett samband med hur benägen individer är att köpa

svarta tjänster. Frågan är då om mer information kan göra att fler lämnar de uppgifterna de ska eller är det bara de som inte köper svarta tjänster som tar till sig informationen.

Ett effektivt sätt att bekämpa svartarbete kan alltså vara att försöka ändra på individers attityder gentemot svartarbetet. Bland annat Danmark har ett målinriktat arbete för att begränsa svartarbetet genom att ändra på individers attityder. Där inriktar de sig på att göra det svårare för individer att skylla från sig. Att köparen också ska ha ett ansvar för att han köper en vit tjänst när han konsumerar. (Skatteverket 2005)

Definitionen av svartarbete är alltså det arbete som utförts i Sverige som ska beskattas i Sverige men som inte gör det. Var denna gräns går kan dock vara oklart för många, särskilt för ungdomar visar undersökningen. I den kvalitativa undersökningen som gjort så har man bland annat kunnat se att svartarbete är synonymt med utan kvitto och detta i sin tur är samma sak som billigare, vilket ses som en affär som bägge parterna kan dra fördelar av. Det är dessutom så att byte av tjänster inte anses som svartarbete. Köparens attityd är ofta den att man snarare köper gråa tjänster, det görs alltså en skillnad mellan svartarbete och svartarbete. Det är just köparens attityd som definierar vad som anses vara en grå tjänst även om den i lagens mening betraktas som svart så kan den i köparens mening betraktas som grå och alltså då inte så allvarlig. Individer har också en väldigt annorlunda syn på hushållsnärätjänster där dessa ses som en självklarhet att dessa ska köpas grått. Denna typ av hushållsnärätjänster ses också som en marknad som inte existerar under en vit marknad alltså att antingen betalar man svart eller så köper man inte denna tjänst alls. Det visar sig också att de personer som har köpt svarta tjänster ofta anser att detta är något positivt då de anser sig ha gjort en bra affär. Det anses också besvärligt och onödigt att utföra flera administrativa sysslor för individer när de byter hushållsnärätjänster med varandra. (Skatteverket 2005)

Vad som till stor del upprör folk är när den svarta marknaden är organiserad och när den svarta arbetskraften utnyttjas. Det skiljs bland annat åt när en släkting hjälper en då detta inte anses vara en svart tjänst medan när man tar den från någon utomstående då ses det snarare som en ljusgrå tjänst medan den organiserade verksamheten anses vara helt svart. Hur ofta man köper svarta tjänster har också betydelse för hur allvarligt man upplever det, ifall det sätts i system och inte bara är några enstaka tillfällen så upplevs det som mycket

allvarligare. När det utförs spelar också in, om säljaren utför arbetet på sin fritid och inte på vanlig arbetstid så anses det också vara mindre allvarligt. Summan påverkar också, där högre belopp har en större tendens att anses som rent svartarbete. Dessutom kan man också se att det finns en tendens till att uppfatta ungdomar som arbetar svart som mindre allvarligt än om vuxna gör det. Detta beror bland annat på att man förväntar sig inte att de ska känna till reglerna. (Skatteverket 2006) Det har också visat sig i undersökningar gjorda av skatteverket 1999 och 2001 att män i större utsträckning än kvinnor arbetar svart och att det också är mycket vanligare i de yngre åldersgrupperna. (Skatteverket 2005)

4.4 Vad anser individer inte borde beskattas i Sverige

Vad skatteverket har kunnat konstatera med sin rapport är att det finns en stor acceptans bland individer att byte av varor och tjänster som inte uppgår till några högre belopp inte borde beskattas. Vad man också kunnat se är att relationen mellan de som ingår i ett byte av varor eller tjänster har stor betydelse. Alltså individer skiljer mellan om man betalar en nära släkting för en tjänst i förhållande till om man tar tjänsten ifrån t.ex. en elektriker. Det finns också skillnader om man jämför mellan de som extraknacker och företag. Där en person som extraknacker har mycket mer acceptans bland individer att göra detta svart än en företagare. Vad detta innebär är att legitimiteten för det skattesystem som vi har inte är så högt. Främst då vad det gäller utförande av tjänster hos släkt som uppgår till mindre belopp. Detta skapar ett skattesystem där överträdelser är vanliga och skulle man följa reglerna korrekt så skulle detta anses som anmärkningsvärt. Vana köpare av svarta tjänster anser till större grad att fler tjänster ska vara skattefria. Demoskop anser i detta fall att de lägsta beloppen som finns för att deklarerera en inkomst möjligen bör ses över. Detta för att få en lagstiftning som är anpassad efter vad allmänheten anser vara olagligt. (Skatteverket 2006)

En intressant aspekt av detta är dock att majoriteten av befolkningen anser att det är helt oacceptabelt att anlita svararbetare som samtidigt får något typ av bidrag från det allmänna bidragssystemet. Det finns alltså ett stöd för att motverka bidragsfusk i kombination med svartarbete. (Skatteverket 2006)

5 Åtgärder mot den svarta marknaden i Sverige

I detta avsnitt ska jag diskutera olika alternativa åtgärder eller politiska idéer som kan tänkas påverka den svarta marknaden. Framst kommer analysen ligga kring olika idéer som kan tänkas minska incitamenten att arbeta på den svarta marknaden. Kring de politiska åtgärderna jag tar upp i min analys finns det en kort sammanfattning om hur systemen ser ut i Sverige idag och vilka förändringar som har gjorts den senaste tiden.

5.1 Sänkt skatt

Utifrån den modellen som jag använder så finns det en uppenbar metod för att begränsa den svarta marknaden detta är genom att sänka skatten. Effekten av detta skulle vara att jämvikten förflyttar sig till vänster och på så sätt skulle vi få en minskning av den svarta marknaden. En sänkt skatt är trots detta inte helt okontroversiellt och det kan finnas uppenbara problem med att sänka skatten för mycket. Det kan inte vara en enskild lösning på problemet med en svart marknad att sänka eller att ta bort skatten då välfärden på något sätt måste finansieras. I Sverige har vi trots en hög skatt en relativt liten svart marknad, vilket måste betyda att det finns andra faktorer som påverkar den svarta marknaden minst lika mycket som en låg skattesats.

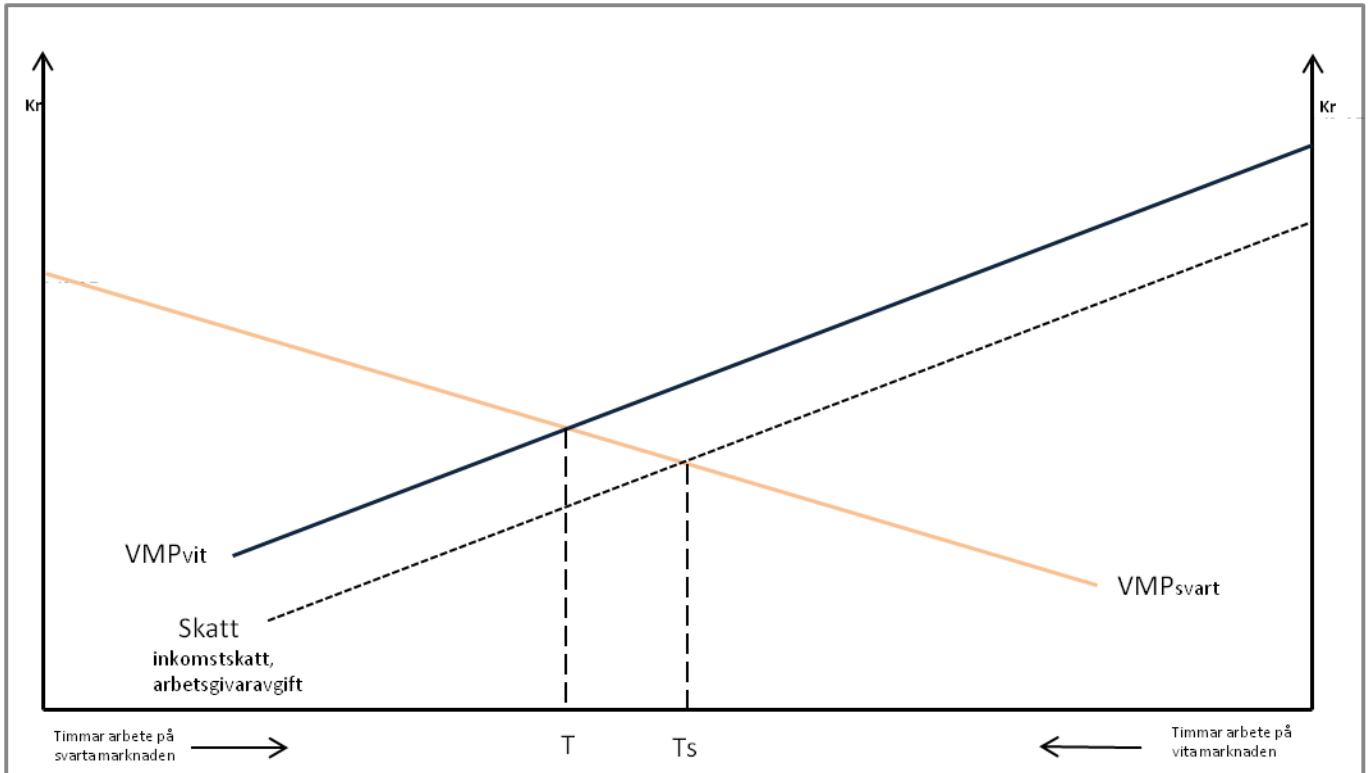
Traditionellt sett har man tänkt att alla typer av inkomster ska beskattas lika. Beskattning har en trolig påverkan på hur stor den svarta marknaden kommer att vara. Därför har man ändrat uppfattning gällande skatter då alla marknader inte nödvändigtvis är lika vad gäller sannolikheten för att en svart marknad ska utvecklas. Det moderna sättet att se på beskattning är dock att optimal beskattning ska göras olika för olika typer av inkomster. Denna ojämna fördelning av skattetrycket ökar dock de administrativa kostnaderna, det uppstår även asymmetri i informationen som gör att statens möjligheter att beskatta korrekt begränsas. Den svarta marknaden kan då använda sig av dessa informationsproblem för att undvika skatt. Det som vore optimalt är om staten kunde göra en perfekt diskriminering mellan de olika inkomstgenererande aktiviteterna. Alltså att de kunde beskatta olika typer av inkomster olika beroende på vilka marknader som de kommer från. Marknader som det

finns en stor utbredd svart marknad skulle på så sätt kunna beskattas lägre än de marknader där den svarta marknaden inte är så utbredd. (Davidson et al. 2007)

5.1.1 Inkomstskatt och arbetsgivaravgifter

Min utgångspunkt i detta arbete har varit att främst titta på tjänstesektorn och individers val att arbeta på den svarta marknaden. Därför anser jag det kan vara intressant att undersöka två skatter som direkt påverkar individers etablering på arbetsmarknaden. Jag har valt att undersöka inkomstskatten som är en skatt på arbetstagaren och arbetsgivaravgiften som är en skatt på arbetsgivaren. Trots skillnad i vem som beskattas så kommer det få samma effekt enligt den modell jag använder. Detta bygger bland annat på teorin om skatteincidens som beskriver var skattebördan läggs oavsett vem i lagens mening som skatten är tänkt att träffa. Om man antar ett helt inelastiskt utbud av arbetskraft så skulle detta enligt teorin om skatteincidens innebära att oavsett om skatten läggs på arbetsgivaren eller arbetstagaren så kommer hela skattebördan förflytta sig till löntagaren. Detta innebär i sin tur att när individen står i valet mellan den vita och svarta marknaden har skatteincidensen gjort att individen har fått ta hela kostnaden för skatten oavsett vem den ursprungligen var tänkt för. (Rosen, Gayer 2008) Det som är av intresse i detta fall är hur skatten påverkar den vita marknadens konkurrenskraft i förhållande till den svarta marknaden. Oavsett vem skatten läggs på kommer den att påverka den vita marknadens marginalprodukt negativt och på så sätt sänka de ekonomiska incitamenten att arbeta på den vita marknaden.

Figur 5.1 Antal timmar arbete utfört på den svarta respektive vita marknaden när det existerar en inkomstskatt och arbetsgivaravgift

I figur 5.1 kan vi se hur inkomstskatten och arbetsgivaravgiften påverkar den vita marknaden på ett negativt sätt på ett likvärdigt sätt. Det som jag försöker att förklara med detta är alltså att skatten påverkar hur stor den svarta marknaden är men att det har ingen betydelse vilken aktör som skatten är tänkt att träffa då den vita marknaden ändå blir beskattad när den svarta marknaden inte blir det. Vilket gör att oavsett hur man designar skattesystemet på arbete så kommer det förutsatt ett inelastiskt utbud av arbetskraften alltid att drabba löntagaren och på så sätt ge incitament att arbeta på den svarta marknaden. I den jämförelsen jag gjorde med ett par andra Europeiska länder så kunde vi se att beskattningen på arbete i Sverige var relativt hög. Trots detta så var Sverige inte det land som uppgav att de hade handlat på den svarta marknaden till störst omfattning. Detta borde rimligen betyda att det finns andra faktorer som påverkar den svarta marknaden trots att skatten verkar ha en betydelse för omfattningen av den.

Jag har i denna uppsats inte valt att fokusera på hur starka de olika åtgärder mot den svarta marknaden är men på grund av att det ändå är en relativt liten svart marknad i Sverige trots en relativt hög skatt så antar jag att det finns andra åtgärder som påverkar den svarta marknaden minst lika mycket som storleken på skatten. Det finns dock ett par förändringar av skatten som har gjorts de senaste åren som kan vara intressanta att undersöka för att förstå hur skatten kan vara en viktig komponent för att motverka den svarta marknaden.

5.1.2 Jobbskatteavdrag

Sedan alliansen tog regeringsmakten i Sverige 2006 så har vi sett förändringar av skattesystemet som rimligen borde begränsa den svarta marknaden utbredning. Vad de alltså gjorde var att 1 januari 2007 införa skattelättnader för de som hade arbetsinkomster detta var det första steget av de så kallade jobbskatteavdragen som sedan har utökats. Dessa avdrag är alltså skattelättnader för arbetsinkomster vilket innebär att inkomster i form utav bidrag, försäkringar och pensioner inte medför några skattelättnader. (Skatteverket 2011)

Dessa förändringar i det svenska systemet vad gäller skatter på inkomst borde rimligen leda till en minskad svart marknad. Just på grund av det som sagts i det tidigare avsnittet att höga skatter på arbete leder till att incitamenten för att arbeta på den svarta marknaden ökar. Vad som dock är svårt att säga är hur mycket detta påverkar den svarta marknaden, på grund av att det inte går att säga vad som ger effekt just på den svenska marknaden.

Tanken med jobbskatteavdragen har som sagt varit att öka sysselsättningen och minska utanförskapet på den svenska arbetsmarknaden. Skatten har sänkts med 71 miljarder mellan åren 2006 och 2010. (Regeringen prop 2010) Med tanke på vad vi sa tidigare om sänkningen på skatten genom avdrag för tjänster så är en kostnad på 71 miljarder för jobbskatteavdragen en väldigt hög kostnad i förhållande till den svarta marknaden omfattning i Sverige. Trots att jag inte kommer göra någon djupare analys i hur effektiva åtgärder är i förhållande till varandra så anser jag att det går att konstatera att skattesänkningar inte är ett effektivt sätt att komma åt den svarta marknaden då de inte blir särskilt kostnadseffektiva. Troligen är det alltså mer kostnadseffektivt att använda sig av de

avdrag som de har infört för tjänstesektorn då dessa är riktade mer mot de sektorer där den svarta marknaden är utbredd.

5.2 Skatteavdrag

I dagsläget är tjänstesektorn en stor del av den svenska ekonomin. Den privata och offentliga tjänstesektorn uppgår till 70 % av BNP och ligger till grund för ca 2/3 av sysselsättningen. En kraftig ökning under 1900-talet kan förklaras av en köpstarkare befolkning som kan köpa varor och tjänster till mer än bara nödvändigheter. Det som kan göra det svårt att omvandla dessa typer av tjänster till vita om det finns en stor utbredd svart sektor är den kultur som uppstår, både bland de som köper tjänsterna och de som säljer dem. Dessa typer av arbeten ses ofta som någon typ av extrajobb och utförs för det mesta efter den vanliga arbetstiden. För att det ska vara värt att ta dessa extrajobb så vill de flesta ha ut mer än vad de skulle få under en vanlig arbetstimma. Ifall man då skulle ha normal skatt på dessa arbeten så skulle många av dessa arbeten försvinna. Om det skulle vara så att man istället införde en skattereduktion på dessa typer av arbeten så tror man att många av dessa arbeten som idag är svarta skulle kunna omvandlas till vita. Detta skulle göra att den normala timmersättningen skulle kunna behållas och att flera vita arbetstillfällen skapas. (Regeringen prop 2007)

Det har under de senaste åren varit diskussioner om tjänstesektorns inverkan på den svarta marknaden. Tjänstesektorn i Sverige har ökat och det har funnits en tendens till att även den svarta marknaden har ökat inom detta område. En åtgärd för den svenska regeringen för att motverka effekterna av en ökad svart tjänstesektor har varit att göra byggtjänster och hushållsnäratjänster avdragsgilla. En av anledningarna till detta är enligt regeringen just för att motverka den etablerade svarta marknaden just inom dessa sektorer. Även om det har funnits flera argument som att öka antalet individer i arbete så har begränsningar av den svarta marknaden varit ett tungt argument för införandet av dessa avdrag. (Regeringen prop 2007)

Ett system som bygger på att vissa sektorer är avdragsgilla och andra typer av sektorer inte är det kan vara ett effektivt sätt att motverka den svarta marknaden just inom de sektorer som den svarta marknaden är etablerad. På grund av att det skiljer sig i synen på vilka sektorer som anses vara okej att köpa svarta tjänster från kan man genom avdrag på så sätt göra det billigare att köpa det vitt och på så sätt få en effekt som gör att man skapar en starkare norm för att även inom de tidigare mer utsatta marknaderna blir mer accepterat att handla ska ske vitt. Möjligen kan det finnas en risk i att när man gynnar en sektor med lägre skatter så kan de negativa effekterna förflytta sig till en annan tjänstesektor. På så sätt kan det skapas en norm för att även köpa svarta tjänster inom dessa sektorer.

I tidigare gjorda studier har bland annat beskattning av tjänstesektorn undersökts och hur optimala skatter kan skapas genom att beskatta tjänstesektorn lägre då det finns fler incitament att köpa svart eller att utföra dessa tjänster själv än inom många andra sektorer. Ett stort problem är att arbetskraftresurser binds upp till den svarta marknaden. En av anledningarna till detta kan vara den konkurrensfördel som den svarta marknaden har i förhållande till den vita. Teorin om optimal beskattning säger att en minskning av skatten på tjänster är optimalt om de är lätta att göra själv eller för den delen lätt kan utföras på den svarta marknaden. (Frederiksen, Hansen, Jacobsen, Sorensen 1995)

Ett lägre pris på tjänster på grund av en minskning av skatten bör rimligen skapa en ökning av efterfrågan på dessa tjänster. Detta skapar på så sätt en ökad efterfrågan på arbetskraften vilket stimulerar arbetsmarknaden och på så sätt minskar den totala arbetslösheten. Vad man dock bör tänka på är att en förflyttning av arbetskraft från den svarta marknaden till den vita marknaden inte sänker arbetslösheten i den totala ekonomin utan det är bara en omfördelning av arbetskraften från den svarta till den vita marknaden. (Frederiksen et al. 1995)

Studier har visat att subventionera den vita tjänstesektorn ger effekter på arbetslösheten och välfärden beroende på hur mycket mer arbete som kommer utföras på den vita marknaden. I fall konsumenternas reallöner inte är flexibla och inte kan sänkas på grund av de nya omständigheterna och den initiala arbetslösheten är hög så verkar subventioner för

köp av tjänster ge en positiv effekt på arbetslösheten och på välfärden även om detta måste finansieras genom snedvridande skatter. (Frederiksen et al. 1995)

En annan studie har kommit fram till att den typ av konsumtion som kräver lite tid eller för den delen sparar tid borde beskattas lite. Alltså all typ av konsumtion som gör att individer kan minska sin arbetsbörda borde beskattas lågt. Detta är ofta fallet med tjänster som tar lång tid att utföra själv medan det inte tar speciellt långt tid att komma överens med någon annan att göra det åt en. (Jacobsen 2002)

Vidare finns studier som föreslår ett skattesystem som gynnar de service marknaderna som är substitut till de tjänster som individer utför i hushållet. Detta skapar på så sätt incitament för individer att bedriva produktion på marknaden istället för i hushållen. Detta kan vara ett sätt för att istället beskatta fritid hårt genom att beskatta fritidsaktiviteter kan man ta bort incitamenten att arbeta i hemmet. (Jacobsen, Richter, Sorensen 2000)

Dessa studier är alla överrens om att en lägre beskattning på tjänstesektorn borde minska incitamenten för att köpa tjänsterna på den svarta marknaden. Sverige har genom att införa avdrag för vissa typer av tjänster just försökt att sänka skatten, detta inom bygg och hushållsnärätjänster. Det är just dessa avdrag som brukar kallas rot och rutavdragen som vi ska titta på närmare nu.

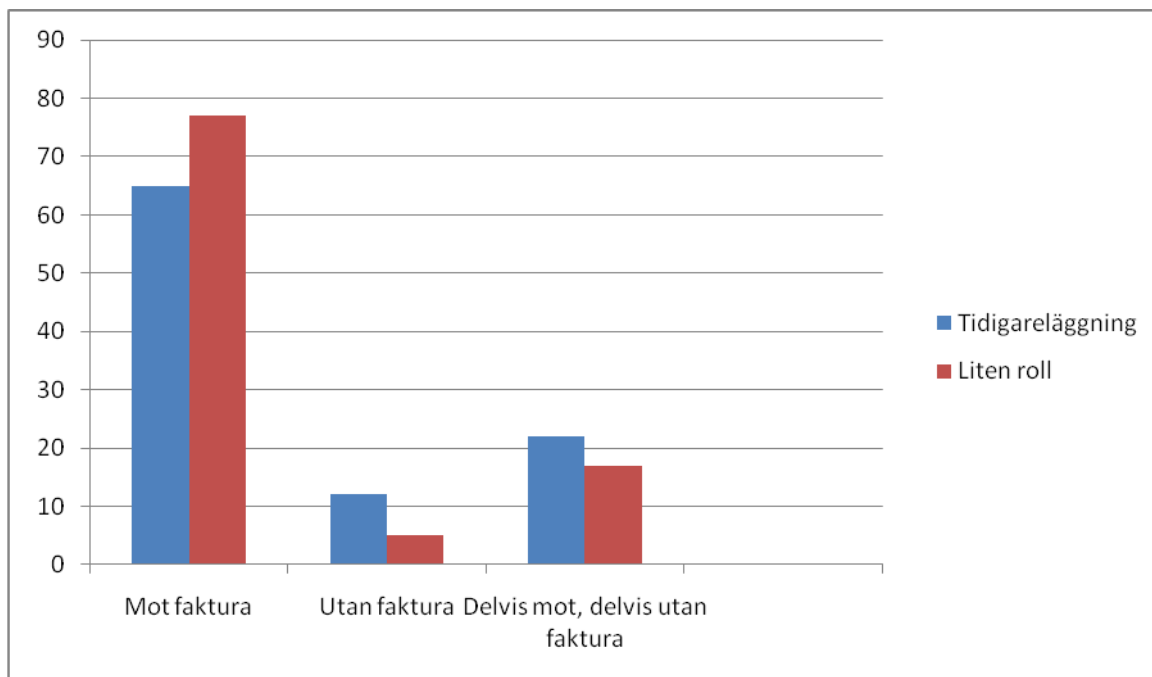
5.2.1 Rot-avdraget

Syftet med införande av rot-avdraget i Sverige var att stimulera byggbranschen under en svag utveckling på arbetsmarknaden. Avdraget skulle verka för att öka sysselsättningen av den svårt angripna byggbranschen. Tanken med införandet eller återinförandet av avdraget var att det skulle under en kortare period verka för en förbättrad sysselsättning. Denna skattereduktion ska ges till fastighetsägare och ägare av privatbostäder. Meningen är att skattereduktionen bara ska gälla de utgifter som går till ombyggnad eller tillbyggnad eller reparationer och underhåll. Det är enbart de arbetskostnader som uppstår som är avdragsgilla. Vad som också behövs för att detta avdrag ska kunna göras är att den som utför arbetet har en F-skattesedel. (Regeringen prop 2004)

De tänkbara offentligfinansiella effekterna av detta är att det skattebortfallet som uppstår motverkas av de indirekta dynamiska effekter som uppstår när fler får arbeten och mindre bidragsutbetalningar sker till arbetslösa. (Regeringen prop 2004)

Tanken med rot- avdraget är alltså att stimulera byggsektorn genom att införa ett avdrag för de som vill göra tillbyggnader och underhåll på sina fastigheter. Detta är ett sätt att helt enkelt sänka skatten för en viss typ av tjänster. Vad detta skulle innebära utifrån den modellen som jag använder mig utav i detta arbete är att man sänker skatten på den vita marknaden och gör den på så sätt mer konkurrenskraftig i förhållande till den svarta marknaden. Senare kommer även avdrag för hushållsnära tjänster att diskuteras och detta avdrag är uppbyggt på samma sätt som rot avdraget. I figur 5.2 så kan vi se hur denna typ av avdrag påverkar den svarta marknaden i förhållande till om avdraget inte skulle funnits för dessa sektorer. Vad vi kan se här är alltså hur jämvikten förflyttar sig åt vänster och att färre timmar kommer att spenderas på den svarta marknaden, i och med att individer väljer att köpa tjänsterna vitt istället för att köpa dem svart på grund av att det blir relativt sätt billigare på den vita marknaden.

Riksdagens revisorer kom ut med en rapport 2001 som skulle kartlägga vilka effekter rot-avdraget har haft. De inkluderar också en del som tog upp om avdraget hade någon inverkan på svartarbetet. Deras sätt att svara på hur rotavdraget hade påverkat svartarbetet var att fråga de som använde sig utav rot-avdraget ifall de skulle gjort reparationer även om rot avdraget inte existerade. Frågan de ställde till dessa individer var hur de trodde att betalningen skulle skett om det inte fanns något rot avdrag. De hade tre alternativ som var mot faktura, utan faktura eller delvis mot delvis utan faktura. Vad de dessutom gjorde i denna undersökning var att de delade upp de individer där rotavdraget hade en liten betydelse för vid vilken tid som de gjorde reoveringen och individer som tidigare hade reoveringen. Resultatet av denna undersökning visas i diagram 5.1. Vad man bland annat kan se i dessa siffror är att de som ändå hade gjort reoveringen har en liten mindre tendens till att betala utan faktura vilket kan förklaras med att dessa var nödvändiga att göra och att riktiga hantverkare och en faktura krävs ur en försäkringssynpunkt. (Riksdagens revisorer 2001)

Diagram 5.1 Undersökningresultat om hur betalningen hade skett om rot-avdraget inte funnits Källa: Rikstagens revisorer 2001

Att använda sig av avdrag för byggarbeten och renoveringsarbeten för att stimulera byggsektorn är inget nytt i Sverige. Detta gjordes även under 1990 talet då man under krisen ville stimulera denna sektor. Det vi idag kallar rot avdraget bygger till stora delar på lagstiftningen från 1996 som i sin tur bygger på liknande lag från 1993. Dessa lagstiftningar fanns tidigare under perioderna 15 april 1993 – 31 december 1994 och under tiden den 15 april 1996 – 31 mars 1999. (Regeringen prop 2004)

Det är svårt att säga något om effekterna av detta avdrag på den totala svarta marknaden på grund av att ett avdrag för byggarbeten enbart ger effekter på den svarta marknaden just inom byggsektorn. Trots att byggsektorn är en stor marknad så kanske man inte kan tänka sig att de ger några uppenbara effekter på den totala svarta ekonomin. Om vi går tillbaka och tittar på figur 4.2 så kan vi se den totala svarta marknaden i Sverige mellan åren 1990 och 2000. Om rotavdraget skulle gett några effekter på den totala svarta marknaden så bör vi kunna se några förändringar mellan åren 1993-1994 och 1996-1999 då de tidigare rot-avdragen var i bruk. Det är dock väldigt svårt att hitta något sådant samband överhuvudtaget. För det första så har den svarta marknaden ökat så gott som varje år mellan 1993-2000 i miljarder kronor. Som andel av BNP så går det dock se ett fall från 1996 till 2000.

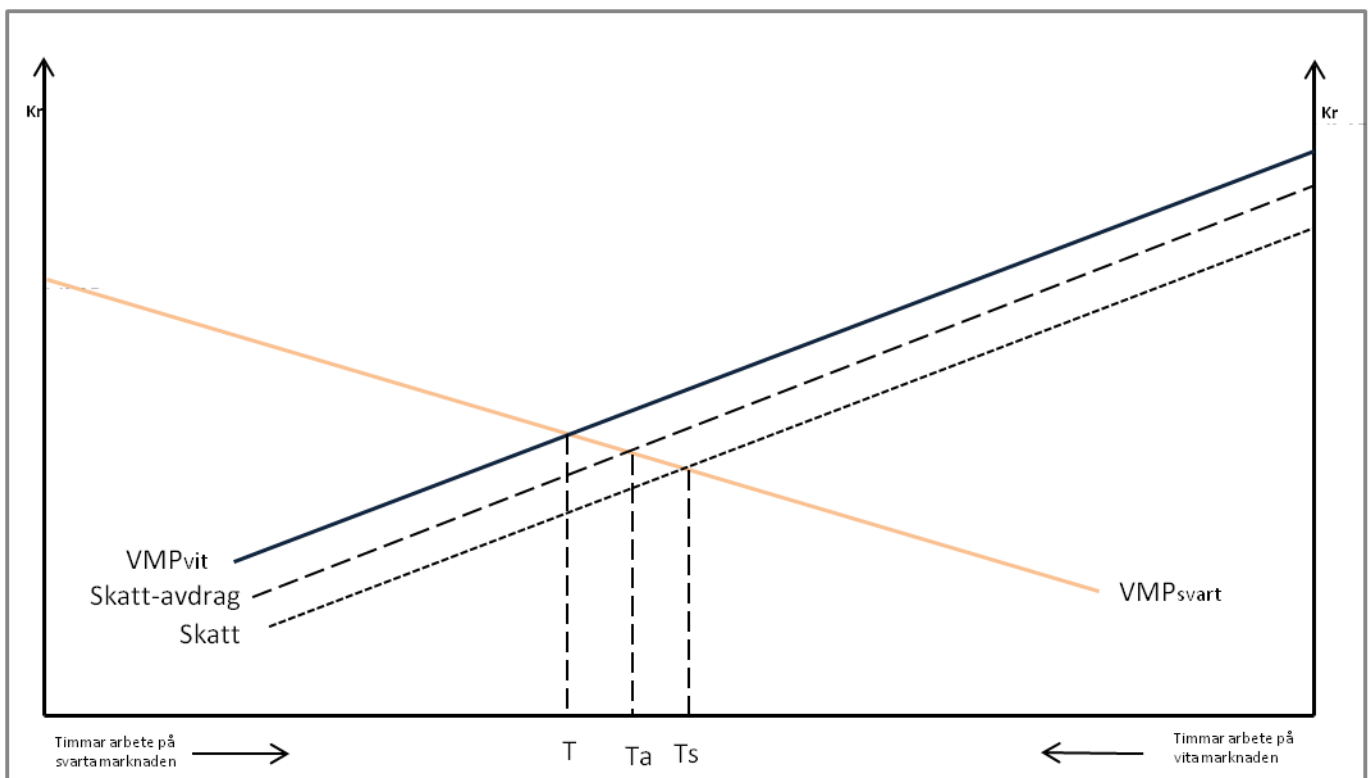
Problemet är att det är motsatt effekt mellan åren 1993 och 1994, plus att det fortsatte att sjunka till 2000 trots att avdraget togs bort 1999. För att kunna säga att det finns något samband så bör det alltså finnas förklaringar till det som motsäger effekterna. Att den svarta marknaden har ökat i miljarder kronor behöver nödvändigtvis inte vara ett problem då en effekt av rot avdraget enbart slår mot byggsektorns svarta marknad medan de andra svarta marknaderna ökar med tillväxten, allt annat lika. En förklaring till att det inte gick se någon effekt mellan 1993 och 1994 skulle kunna vara att marknaden inte hann ställa om sig till det nya avdraget och individer inte hann anpassa sig till de nya reglerna på marknaden. Att den svarta marknaden fortsatte att sjunka även 2000 skulle kunna vara att individers inställning till den svarta marknaden förändrades och att normen blev att inte handla svart just inom byggsektorn.

5.2.2 Avdrag för hushållsnärätjänster

Avdrag för hushållsnärätjänster innebär ett avdrag för hälften av skatten som blir när ett köp av en sådan tjänst görs. Syftet med avdraget är bland annat att minska svartarbetet och att öka tiden på arbetsmarknaden för män och kvinnor. Syftet är dessutom att individer med kortare utbildning ska få komma in på arbetsmarknaden och att det ska kunna gå att kombinera privatliv med ett yrkesliv jämställt mellan män och kvinnor. Tjänsten ska säljas av någon som har en F-skattesedel och den ska inte överstiga 50 000kr per år och individ. Om kostnaden understiger 1000 kr under ett år så ska det inte ges någon skattereduktion. (Regeringen prop 2007)

Som vi tidigare har sagt så är avdraget för hushållsnärätjänster samma typ av idé som avdraget för byggnadsarbete alltså rotavdraget. Båda bygger på att man ska köpa någon typ av tjänst och att man sedan kan göra avdrag för detta i sin deklaration. Dessutom är det så att båda har flera begränsningar där de bland annat är begränsad till vissa typer av tjänster. I figur 5.2 kan vi som sagt se hur båda avdragen påverkar den svarta ekonomin då den gör så att skatten för inköp av denna typ av tjänster minskar och på så sätt också kostnaden för inköpet av den.

Figur 5.2 Antal timmar arbetande på den svarta respektive vita marknaden när det införts ett avdrag

Vad man kan fråga sig när man tittar på denna typ av tjänster är dock motiveringen till att begränsa avdragen för vissa typer av tjänster och att helt enkelt inte sänka skatten för alla typer av tjänsteköp. En fördel är att det redan är skattade pengar som man köper tjänster för genom avdragen och begränsar på så sätt möjligheterna att köpa tjänster för svarta pengar. Det kan också vara som jag tidigare har tagit upp att vissa typer av tjänster är i större omfattning utsatt för en svartmarknad. När skatteverket gjorde sin undersökning om vad som ansågs vara svartarbete så kom de just fram till att köp av hushållsnärätjänster oftast

inte ansågs svart trots att det var det ur lagens synvinkel. Det kan därför vara effektivt att inrikta sig mot de marknader som har en hög belastning av en svartmarknad. Detta visade sig ju även i de studierna som handlade om optimala skatter som kom fram till att det ska vara lägre skatt på tjänstesektorn för det finns en stor svart marknad. Detta kan då leda till att arbetslösheten går ner och detta kan motverka den svarta marknaden genom att individer går från den svarta marknaden till den vita marknaden. De visade dessutom att det är effektivt att beskatta de köp av tjänster som kan spara tid och som är substitut till hushållsarbete då individer kan vara mer produktiva på den reguljära arbetsmarknaden.

5.2.3 Kostnad för rot och rut avdrag

Alla typer av skattereduktioner som avdrag innebär en förändring av statens inkomster. Även om marknaden förändras och svarta arbeten blir vita och fler kommer vara villiga att betala vitt så kommer det initialt att innebära en minskning av statens inkomster. Regeringen har i sin vårproposition 2011 beräknat att skattereduktionen för rot och rut tjänster kommer att gå från 13 miljarder kronor 2011 till 9 miljarder kronor 2015. Minskningen beror på att de räknar med en minskning på efterfrågan av rot-tjänster. De har också beräknat att rut tjänsterna kommer att öka mellan perioden 2011 och 2015. De har beräknat att rut innebär en skattereduktion på 1,5 miljarder kronor 2011 och 2,1 miljarder kronor 2015. (Regeringens prop 2010)

Det som är intressant i detta läge är att ställa kostnaderna för staten att införa dessa skatteavdrag mot den nytta som den tillför. Syftet med avdragen var att stimulera marknaden för byggarbeten och hushållsnärätjänster men det var också för att motverka den svarta marknaden inom dessa sektorer. Det är som sagt väldigt svårt att säga exakt vilka effekter som dessa avdrag har på den svarta marknaden, därför blir det svårt att ställa kostnaderna mot nyttan. Det som går att konstatera är dock att avdragen innebär en relativt hög kostnad för staten och med tanke på att den svarta marknaden låg på ca 108 miljarder kronor 2000 så är en kostnad på 13 miljarder ganska hög för att troligen enbart ha en marginell effekt på den totala svarta marknaden. Med tanke på att det också kan finnas risker för staten att sänka sina inkomster genom att riskera ett budgetunderskott eller inte har möjlighet till att göra investeringar i välfärden som kan öka individens positiva

uppfattning om vad de får för sina skattepengar så är en sänkning av skatten inte ett bra argument för att begränsa den svarta marknaden i Sverige. Trots detta så är antagligen en riktad skattesänkning mot de marknader som har en stor svart marknad mer effektiv än en generell skattesänkning.

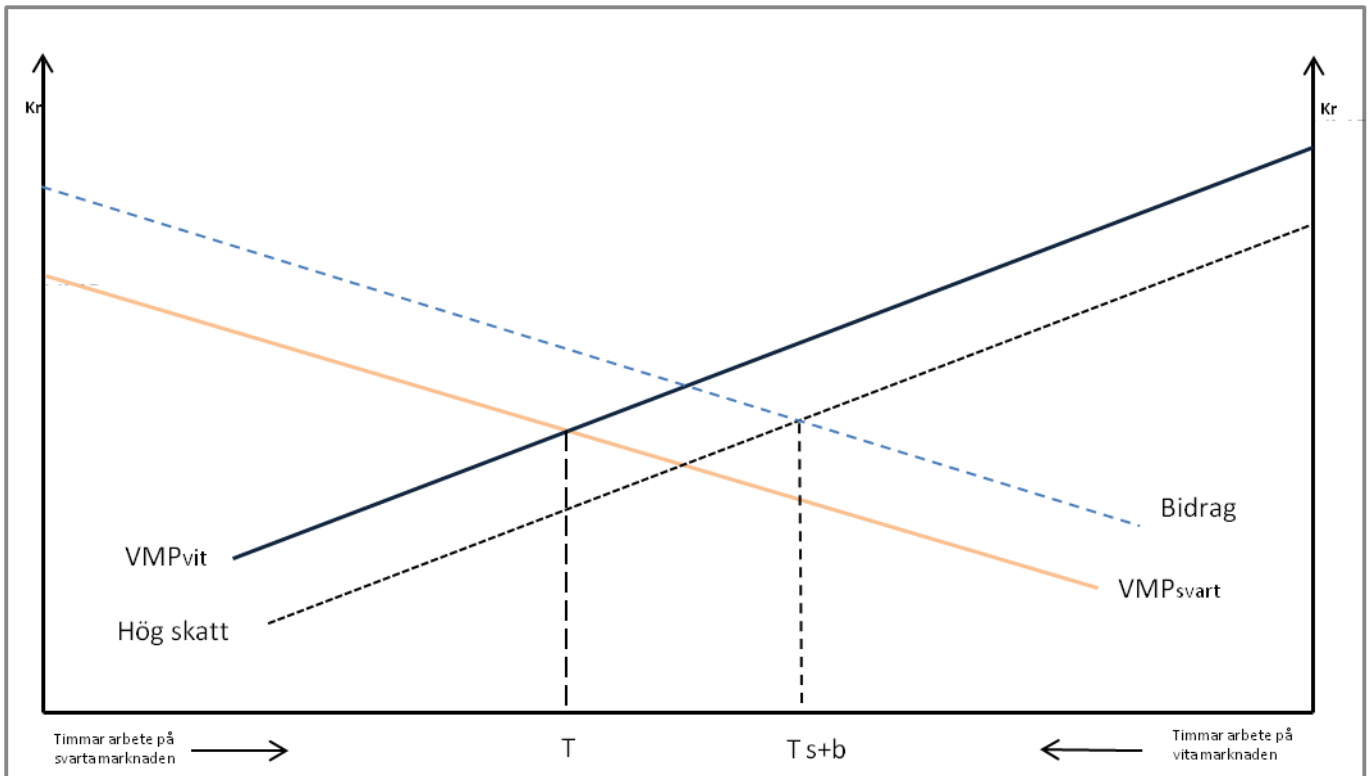
5.3 Oskattade tjänstekonton

Sverige har ett väldigt högt skattetryck på arbete vilket vi kunde se i figur 4.3. Detta innebär att när vi ska köpa in tjänster som till sin natur ofta är väldigt arbetskraftsintensiva så kan det vara svårt att motivera denna typ av köp på grund av de höga kostnaderna. Problemet är alltså den stora skattekil som vi har i Sverige. Skattekilen är skillnaden mellan vad köparen av tjänsten måste tjäna plus skatter och arbetsgivaravgifter i förhållande till vad säljaren av tjänsten får ut i handen. (Larsson 2007) På grund av att vi just har en sådan hög skattekil i Sverige så är de rot och rut avdrag som vi har tittat på tidigare en bra åtgärd för att försöka minska på skattekil. Det går dock fråga sig varför man ska begränsa dessa avdrag till enbart en viss typ av tjänster och varför inte staten kan sänka skattekostnaden för alla typer av tjänster. För att kunna minska omfattningen av den svarta arbetsmarknaden skulle man kunna tänka sig ett avdrag för alla typer utav tjänster. Frågan är då vad man skulle kunna tänkas göra för att man skulle kunna göra köp av tjänster skattefritt eller till en lägre kostnad utan att möjligheter skapas för att handla med svarta pengar. Vilket skulle uppstå om man enbart sänkte skatten för tjänster för då skulle den inte vara kopplad till inkomst. En idé vore att avsätta pengar oskattade direkt från lönen som skulle kunna användas för köp av tjänster. Liknande system finns för de som bedriver bland annat skogsbruk i Sverige idag. Skogskonto kan man sätta av pengar för att oskattat använda till investeringar på gården. Samma sak skulle man kunna ha för köp av tjänster. Alltså genom att man skulle kunna spara en del av inkomsten oskattad för att sedan ha möjligheten att kunna köpa tjänster av den. Det finns alltså två alternativ det ena att man kan göra en typ av avdrag för en viss summa varje år som för pensionen eller att det finns ett konto som ett skogskonto som man kan göra avsättningar till. Det bör dock finnas system för att dessa pengar kan tas ut och på samma sätt beskattas som den vanliga lönen. Oskattade tjänstekonton skulle innebära att staten minskar sina inkomster samtidigt skulle det kunna vara ett lyft för arbetsmarknaden. Eftersom de ändå kommer att beskattas när de som man köper tjänsterna av tar ut sin lön.

Tanken med ett oskattad tjänstekonto är dock att de ekonomiska incitamenten för köparen att handla på den vita marknaden skulle vara starka och det skulle inte vara lockande att handla på den svarta marknaden om det inte vore så att pengarna var svarta från början. Uppenbarligen så finns det vissa politiska problem med detta då det skulle gå att argumentera mot ett sådant förslag ur en rättvis synpunkt. På grund utav att för att kunna avsätta pengar till detta skattefria tjänstekonto skulle du alltså behöva ha en inkomst. Det är också tänkbart att de med en högre inkomst skulle kunna utnyttja detta och på så sätt kunna slippa att betala marginalsatser. Möjligheten för staten att rikta sig mot de sektorer som har en stor svart marknad begränsas också då detta mer liknar en total skattesänkning trots att den är riktad just mot tjänster.

5.4 Bidragens påverkan på svartarbete

Ytterligare ett problem som ett land kan ha med en stor skattebörda och ett stort socialskyddsnät kan vara effekten av att beskatta den vita marknaden hårt och att samtidigt ge bidrag till de som inte har ett arbete på den vita marknaden. Höga bidrag leder till större vilja att arbeta på den svarta marknaden detta på grund av att de kan få inkomst av båda bidrag och arbete på den svarta marknaden. Detta ger starka ekonomiska incitament för individer att fortsätta att arbeta på den svarta marknaden och samtidigt fortsätta att ta ut sina bidrag som de får då de inte har någon beskattningsbar inkomst. Utifrån modellen som jag använder mig av så skulle höga bidrag och höga skatter ha en stark negativ inverkan på individers vilja att arbeta på den vita marknaden. Ett sådant system skulle göra att inkomsteffekten av den vita sektorn skulle minska samtidigt som inkomsteffekten för den svarta sektorn ökar. Vilket gör att individer skulle välja att arbeta på den svarta marknaden istället för att arbeta på den vita marknaden.

Figur 5.3 Antal timmar arbetande på den svarta respektive vita marknaden då en hög skatt finansierar ett bidragssystem

I figur 5.3 kan vi se hur just en hög skatt och ett bidragssystem ger en dubbel effekt på individernas vilja att arbeta på den svarta marknaden. Där jämvikten för en obeskattat vit sektor skulle ligga på T medan ett system med en hög skatt och dessutom ett bidragssystem leder till att jämvikten ligger vid T s+b.

En lösning på detta problem vore alltså att inte ha ett generöst bidragssystem och på så sätt också kunna sänka skatten. För ett land som Sverige är detta kanske inte helt realistiskt på grund av att i Sverige har vi ett starkt socialskyddsnät som har en stark förankring hos det svenska folket. Vad Sverige som har en hög skatt och ett relativt generöst bidragssystem skulle behöva göra för att motverka effekterna av ett sådant system skulle vara att begränsa möjligheterna för individer att kunna arbeta på den svarta marknaden och samtidigt få ut bidrag. Detta kommer jag att ta upp lite senare när jag diskuterar möjligheterna att försvåra för de som arbetar svart.

Den negativa effekten av ett generöst bidragssystem har även skatteverket konstaterat när de skriver i sin rapport att bidrag och svartarbete hänger ofta ihop, detta på grund av att fler vita löner minskar beroendet och rätten för människor att ha rätt till bidrag. Medans svarta löner och bidragsfusk leder till en misstro till välfärdssamhället och skattesystemet.

(Skatteverket, 2006)

5.4.1 Sänkt arbetslöshetsförsäkring

När regeringen 2006 såg över arbetslöshetsersättningen ansåg de att den var för hög och att den inte på ett bra sätt motiverade individer att ta nya arbeten. Vad de då gjorde var att som det tidigare hade varit att individer fick under 300 dagar 80 % av sin dagsförtjänst under den normalarbetstiden. Så skulle det framöver gälla att 80 % av den arbetslöses dagsförtjänst skulle enbart lämnas ut under de första 200 dagarna efter detta så skulle ersättningen sjunka till 70 %. Dessutom skulle man få rätt till förlängningen idag så ska ersättningsnivån gå ner till 65 % där det tidigare vid en förlängning kunde fortsätta att vara 80 % av dagförtjänsten.

(Regeringen prop 2006)

Att sänka ersättningen till arbetslösa borde rimligen leda till att det blir mindre attraktivt att arbeta på den svarta marknaden. Det största problemet är att individer väljer att ta ut dubbla inkomster både ersättningen och en lön från den svarta marknaden. Genom att sänka ersättningsnivåerna så har det blivit mindre lönsamt att utnyttja systemet. Vilket gör att färre individer kommer att vara villiga att göra det. För att ytterligare motverka ersättningens negativa effekter så kan staten ha bättre kontroller och hårdare straff för de som fuskar. Detta kommer vi titta på lite mer i nästa avsnitt.

5.5 Försvåra för de som arbetar svart

Skatten är enligt den modell som jag använder i min analys av den svarta marknaden en viktig faktor till att individer väljer att arbeta på den svarta marknaden istället för att arbeta på den vita marknaden. Detta är ju inget konstigt på grund av att individer väljer att arbeta på den marknad där de kan tjäna mycket pengar på så lite arbete som möjligt. Det som är problemet är att staten inte kan beskatta den svarta marknaden. Vilket betyder att samma

kostnader inte kan straffa den svarta marknaden som den vita marknaden blir drabbad av. Eller finns det möjligen andra sätt att göra så att den svarta marknaden blir erlagd med kostnader eller åtminstone att individer upplever det som att den svarta marknaden har kostnader som överstiger den vita marknadens kostnader i form utav skatter. Vad staten skulle kunna göra för att den svarta marknaden inte skulle kännas lika lukrativ är att ha höga kontroller av individer och de som ertappas med att ha svarta inkomster i sin tur får höga straff. Detta skulle göra att individer behöver tänka riskmedvetet och bedöma risker vilket gör att om man antar att individer är riskaverta så skulle det innebära att en ökning av granskningen och straffen skulle vara ett effektivt sätt att styra folk från den svarta marknaden.

Regeringen tog år 2005 fram en proposition i samarbete med Socialdemokraterna, Miljöpartiet och Vänsterpartiet som handlade om att man skulle komma med åtgärder för att försvåra för näringsidkare att undanhålla intäkter som ska beskattas och öka möjligheterna för skatteverket att göra kontroller. Till att börja med så har man tagit fram en idé som bygger på att man ska öka skattekontrollen av vissa branscher. Denna bygger på en promemoria som har lagts fram av finansdepartementet. Deras uppgift var att utvärdera vilka branscher som man kunde införa en schablonbeskattning och syftet var att göra ett rättvisare skatteuttag och på så sätt minska skattefusk och svartarbete. Systemet som detta bygger på är att arbetskraften och att företaget ska ha så pass höga inkomster att det i alla fall ska kunna täcka arbetskraftskostnaderna. Schablonen ska kunna räknas ut genom antaganden om storleken på kostnadsposten arbetskraft och på så sätt få ett underlag för de skatter och avgifter som ska tas ut. På grund av att det kunde uppstå orättvisor i detta system och stora anpassningskostnader för skatteverket så kunde inte arbetsgruppen presentera detta som ett lagförslag. Vad arbetsgruppen istället ansåg vara den viktiga biten för att göra ett rättvisare system och komma åt det svarta arbetet var att göra fler kontroller på fältet och på så sätt i större utsträckning upptäcka den svarta arbetskraften.

(Finansdepartementet 2006)

Skälen till att oanmälda kontroller ska göras är för att företagen inte ska ha en möjlighet att se till så att det inte finns svart arbetskraft i lokalerna när kontrollen görs. Det är också så att näringsidkare också har en skyldighet att föra personalliggare över den personal som jobbar.

Det får dock inte vara allt för resurskrävande. Tanken är alltså att de kontroller som görs ska ske på så sätt att man ser över personalliggaren och jämför med vilka som arbetar just då på arbetsplatsen om man gör detta kan det ske relativt snabbt och man kan på så sätt göra flera besök. Det går dessutom snabbare att se över personalen än de inbjudningar som finns och på så sätt blir det lättare att se över svartarbete än andra typer av svarta ekonomiska aktiviteter. Omfattningen av denna typ av kontroller har dock begränsats till de typer av branscher som anses ha en stor omfattning av svartarbete. För att kunna upprätthålla detta system så bygger det på att näringsidkarna för korrekta personalliggare. Vilket gör att det krävs någon typ av sanktioner i de fall där personalliggaren inte skulle vara korrekt eller medvetet felaktig. Målsättningen med sanktionerna är att de ska verka avskräckande att föra felaktiga personalliggare. En utökad kontroll av näringsidkare kan dock inte göras utan att kostnaderna för skatteverket ökar. (Finansdepartementet 2006) Detta skulle kunna vara ett problem om den ökade kostnaden skulle behöva medföra en ökning av skatterna, vilket i sådana fall innebära ökade incitament att arbeta på den svarta marknaden som jag har diskuterat tidigare. Tänkbara vore i detta fall att straffen skulle kunna innebära ekonomisk bestraffning som på så sätt skulle kunna finansiera de ökade administrativa kostnaderna.

Vad skatteverket bör fundera på när det gäller att öka risken för att arbeta på den svarta marknaden är att öka risken att bli påkommen och att ha ett strängare straff. Vad detta skulle innebära i längden är så kallade preventiva effekter som gör att individer har en lägre vilja att agera på den svarta marknaden.

5.5.1 Straff, kontroller och dess preventiva effekter

Det kan alltså vara effektivt av skatteverket att öka sina kontroller av både näringsidkare och privat personer. En ökning av kontrollerna kommer att leda till att individer blir mindre benägna att arbeta svart då de upplever det som risken att bli påkommen ökar. Om man omvandlar denna risk till ekonomiska termer så kommer individer se en ökad kostnad med att arbeta på den svarta marknaden då risken för att bli påkommen ökar. Ju högre den upplevda risken är desto högre kommer individer uppleva att kostnaden är för att arbeta på den svarta marknaden. En effektiv kontroll av näringsidkarens personalliggare kan vara ett effektivt sätt för skatteverket att öka risken och på så sätt kostnaden för näringsidkare att

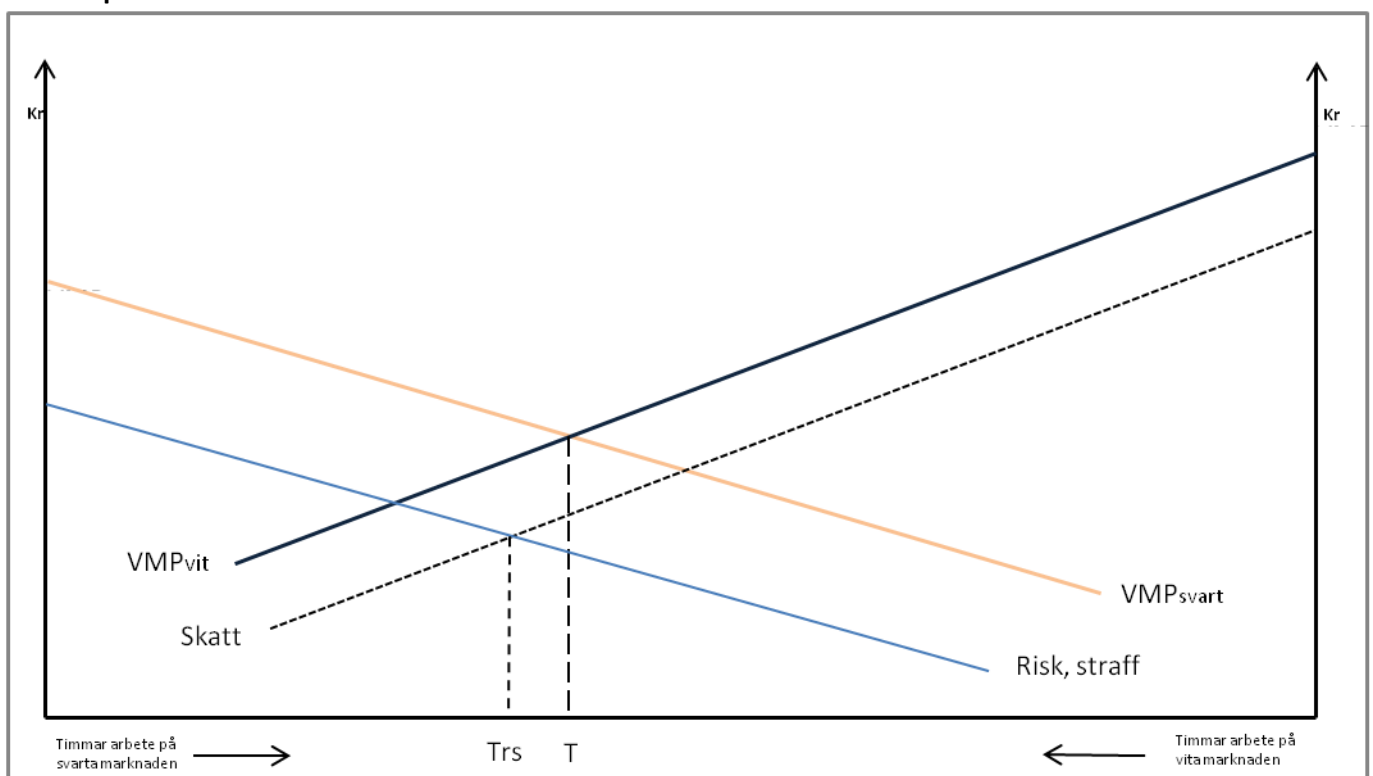

anställa individer svart. På samma sätt kan en ökad kontroll över individers inkomster och utgifter också vara ett sätt att se till att de inte konsumer med svarta pengar.

Ett ytterligare sätt att öka kostnaderna för de som agerar på den svarta marknaden är att öka straffet för de som bli påkomna att agera där. Ett sätt att göra så att individer inte väljer att jobba svart vore att ha höga straff så som fängelse eller höga ekonomiska straffvärden. När dessa sedan omsätts till ekonomiska termer så skulle kostnaden för att arbeta på den svarta marknaden vara så pass hög att den vita sektorn skulle vara mycket mer attraktiv trots skatter. Straffen och risken att bli påkommen hänger ihop det krävs att risken att bli påkommen är så pass hög att det upplevs som ett hot med straffet. Samma sak gäller för straffet som bör vara så pass högt att man upplever det som något mycket skrämmande att bli påkommen.

Enligt modellen så kommer alltså ökade kontroller och straff leda till en ökad kostnad för de som agerar på den svarta marknaden. Detta kan vi se i figur 5.4 där det läggs en kostnad på den svarta sektorn. Vilket i figuren är större än den skatt som finns på den vita marknaden, detta betyder att individer kommer i mycket högre utsträckning att arbeta på den vita marknaden. Det är dock möjligt att det fortfarande finns individer som är så pass riskälskande att de fortsätter att agera på den svarta marknaden.

Figur 5.4 Antal timmar arbetande på den svarta respektive vita marknaden när det finns en risk att bli påkommen med fusk och detta bestraffas

Vad som också kommer uppstå när man ökar kontrollerna och straffet är en preventiv effekt detta uppstår då de skatteskyldigas bedömning av risken att bli påkomna och straffas ökar. Skatteverket har försökt mäta de preventiva effekterna av ett kontrollsystem genom enkätundersökningar. Där visar det sig att de preventiva effekter är större hos lågutbildade, äldre, personer som vuxit upp utanför Sverige och kvinnor. Tvärtom är de preventiva effekterna lägre i storstadsområden, bland höginkomsttagare, män och personer med reavinster. Det visar sig också att den preventiva effekten är högre bland företag som har granskats än bland de som inte har det. Vilket visar att det också har en effekt på det enskilda fallet. (Skatteverket 2005)

Detta visar att effekterna av ökade kontroller ofta kan vara effektiva och att detta troligen är ett sätt för ett land som Sverige som har ett högt skattetryck och en generös bidragspolitik att fortsätta kunna ha det utan att den svarta sektorn breder ut sig allt för mycket.

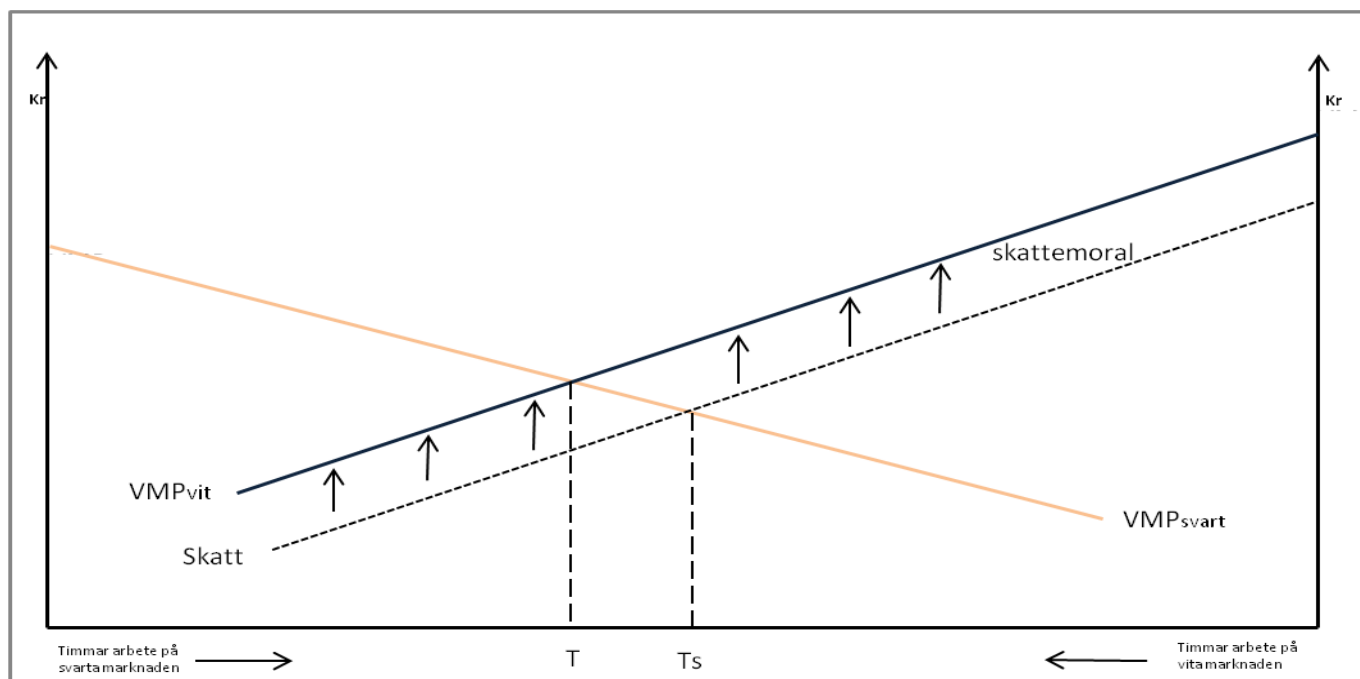
5.6 Viljan att göra rätt för sig

Viljan att göra rätt för sig som ett argument för staten att komma tillrätta med individers vilja att agera på den svarta marknaden kan i många fall låta lite banalt. Vad vi har kunnat se tidigare är ju dock att individer i relativt hög uträkning i Sverige har en ganska stor vilja att betala skatt. Detta skulle innebära att statens förmåga att påverka individers preferenser till att betala skatt skulle kunna vara ett effektivt sätt att göra så individer väljer att arbeta på den vita marknaden. Staten skulle kunna påverka individer genom att de får en känsla av att de får något för de skattepengar de betalar. Att ha en god insyn i vad skatterna går till är mycket viktigt för att hålla uppe en hög skattemoral. Att politiska beslut har en stark förankring hos folk är också viktigt så att inte stora delar av befolkningen känner att deras vilja att fördela skatterna inte följs. Att politiker och myndigheter sköter sig är också viktigt och att inga stora skandaler eller försummelse med skattepengar sker.

Skatteverket säger i detta fall att en hög andel skattefusk i landet som leder till en omfördelning av skattebördan mellan olika inkomsttagare också ger en orättvis effekt på den samhällsekonomiska resursanvändningen. Det blir också så att de företag som väljer att

sysla med skattefusk kan få en konkurrensfördel och att de skötsamma företagen konkurreras ut. Ett utbrett skattefusk kan dessutom leda till en ännu sämre skattemoral då resurser omfördelas till de som väljer att fuska. Det är som sagt svårt att säga exakt hur utbrett skattefusket är men konsekvenserna av dem kan vara allvarliga och kan leda till en ökad misstro till det politiska systemet och samhällets funktionssätt. Folk väljer inte att betala skatter bara för att de vet att det kan kontrolleras. (Skatteverket 2005)

Vad en hög skattemoral kan innebära är också att skatterna inte ses som en kostnad i sig utan att det enbart är en typ av konsumtion som individer ändå har en vilja att betala. Detta betyder att oavsett att de ser att skatten dras från inkomsten vid varje tidpunkt som de får sin lön utbetalad så är detta inget problem då de vet att det är rimligt att de betalar skatt och de har en hög uppfattning om var de får för pengarna. Det är alltså viktigt att de pengar som individer betalar i skatt går till något som de anser vara viktigt. En politik som gör att allt för många människor upplever att deras skattepengar går till fel saker skulle minska skattemoralen i det landet. Det är därför viktigt med en öppen demokrati där befolkningen kan få ta del av de beslut som tas och samtidigt ha möjligheten att påverka. Om individer har en god insyn och upplevelse av att de bestämde vad skattepengarna gick till så skulle detta motverka de negativa effekterna av att ha en skatt. Detta skulle göra att den svarta marknaden begränsades och de negativa effekterna en skatt har på den svarta marknaden skulle motverkas. Detta kan vi se i figur 5.5 där moralen gör att jämvikten når till samma nivå som innan skatten.

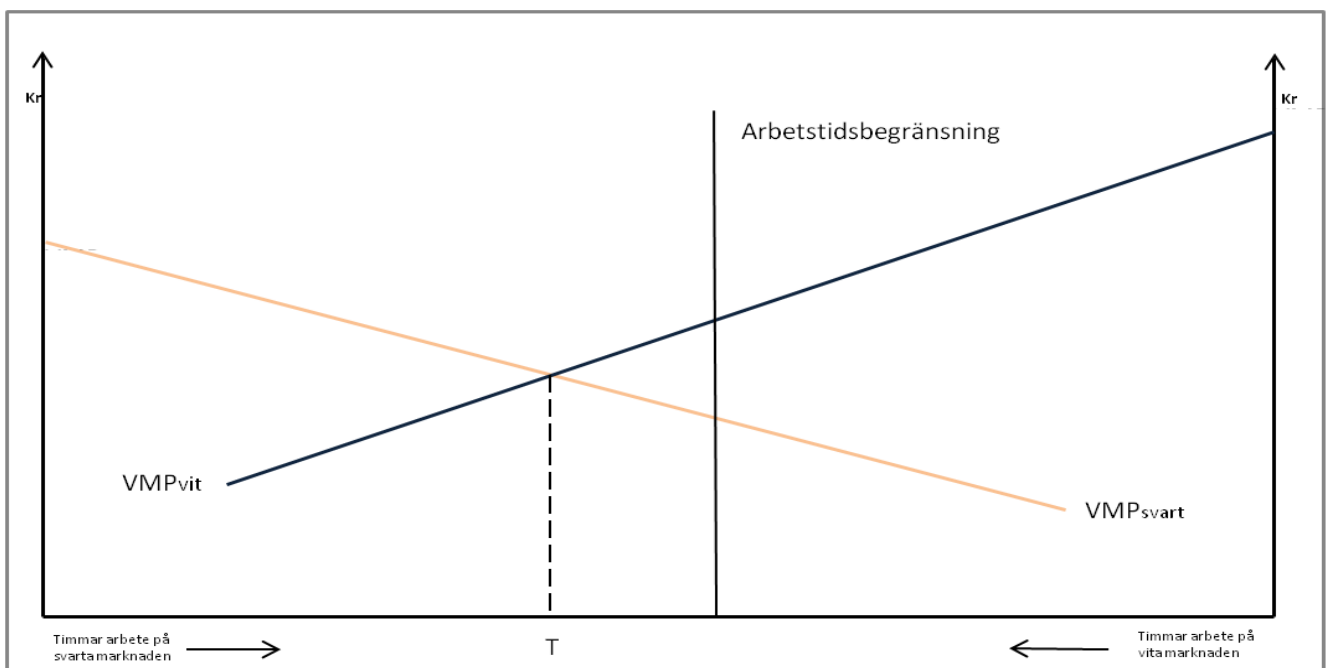
Figur 5.5 Antal timmar arbetande på den svarta respektive vita marknaden när skattemoralen motverkar effekterna av skatten

5.7 Begränsning i arbetstid

I Sverige idag har vi en lagstiftning som begränsar tiden som en individ får arbeta på den vita marknaden. Detta innebär alltså att tiden som de får utföra på sitt arbete är begränsat till ett visst antal timmar. Detta begränsas av arbetstidslagen. En begränsning av arbetstid kan begränsa individers vilja att få en högre inkomst. Detta genom att individer som vill arbeta mer än vad de får enligt lagstiftningen inte kan göra det och kanske då väljer att hellre göra det på den svarta marknaden. Enligt arbetstidslagens 5 paragraf så är den ordinarie arbetstiden 40 timmar per vecka. Det finns dock vissa undantag för denna paragraf där det i yrkets eller förhållandets karaktär innebär att det är orimligt med denna typ av arbetstidsbegränsning. (Arbetsmiljöverket 2011)

Vad denna typ av begränsning av arbetstid egentligen innebär är att individer inte alls kan bestämma om de ska arbeta på den vita eller svarta marknaden om det innebär att de vill arbeta längre än vad lagstiftningen tillåter. För att se hur det ser ut i den modell som jag använder mig av så kan man se att oavsett vilka andra åtgärder som man gör kan en begränsning i arbetstid innebära en begränsning av vad som händer med omfattningen av den svarta marknaden. I figur 5.6 på nästa sida kan vi se att allt arbete som individer vill utföra till vänster om den lodräta linjen kommer att utföras på den svarta marknaden. Det

är alltså svårt för individer att komma runt denna lagstiftning och de blir mer eller mindre tvingade till att arbeta på den svarta marknaden ifall de vill öka sina inkomster. Möjligheten finns dock för de som vill starta ett eget företag, detta gör att de själva kan bestämma hur mycket arbete de vill lägga ner i sitt företag och på så sätt kan de öka sina inkomster utan att göra det svart. Även om denna möjlighet finns så är arbetstidslagstiftningen ett stort hinder för de som vill tjäna mer pengar utan att behöva göra det på den svarta marknaden. Det finns alltså utrymme för att låta individer själva välja hur mycket de ska arbeta och på så sätt begränsa den svarta marknaden.

Figur 5.6 Antal timmar arbetande på den svarta respektive vita marknaden när en arbetstidsbegränsning sätter stop för mer arbete på den vita marknaden

5.8 Högre löner för lågbetalda arbeten

Det finns en stor utbredning av svarta jobb inom lågbetalda arbeten främst inom tjänstesektorn. Detta tyder på att lågbetalda jobb har också en större tendens till att utföras på den svarta marknaden. Vad staten då skulle kunna göra är att reglera de jobb med lägst inkomst och möjligen använda sig utav möjligheten till en minimilön. Vad som också är tänkbart är att de fackföreningar och företagsorganisationer som är aktiva på denna marknad bör arbeta för att öka lönerna på marknaden. Om lönen är så pass låg på den vita

marknaden att det är svårt att försörja sig så leder det lätt till att individer väljer att jobba på den svarta marknaden trots att de i vanliga fall inte skulle vilja göra det på grund utav moraliska betänkligheter. Lönen kan alltså vara viktig för folks vilja att arbeta på den vita marknaden. Detta spelar särskilt en roll då den vita marknaden är beskattad medan den svarta marknaden som sagt inte går att beskatta. Utifrån den modell som jag analyserar den svarta marknaden utifrån kan man då fråga sig om det går förklara varför lågt betalda individer har en högre tendens till att arbeta på den svarta marknaden. Detta beror ju självklart på hur mycket man kan få betalt på den svarta marknaden. Ifall högbetalda individer skulle kunna få liknande lön på den svarta sektorn som på den vita, så skulle de ha samma incitament att arbeta på den svarta marknaden som de lågbetalda. Detta är ju dock inte fallet. Vilket man kan tänka sig beror på att de högre betalda jobben är mer kvalificerade med ett tydligare ansvarsområde vilket betyder att de inte kan utföra arbeten på den svarta marknaden. Det skulle också kunna tänka sig att högre inkomster som skulle betalas ut svart skulle också vara mer uppseendeveckande och på så sätt skapa en högre risk att bli granskade. De har också en högre alternativkostnad på grund av att skulle de bli påkomna skulle de också ha undanhållit en högre inkomst från att bli beskattad vilket innebär att deras straff skulle vara högre än om de vore låginkomsttagare. När risken ökar så ökar också kostnaden för att arbeta på den svarta marknaden precis som jag har visat under avsnittet "försvåra för de som arbetar svart". Det är dessutom så som tidigare har nämnts att individer anser att det är mindre klandervärt att arbeta svart om det handlar om mindre summor pengar. Vilket betyder att en högre lön för lågbetalda arbeten skulle leda till att färre individer från denna grupp individer skulle vara villiga att arbeta på den svarta marknaden.

Vad en högre lön för de lågbetalda arbetena dock skulle kunna leda till är att efterfrågan på den typen av tjänster kan komma att minska då kostnaden ökar. Detta kan leda till att individer blir arbetslösa och måste leva på bidrag. Bidrag i sin tur blir en kostnad för staten som måste finansiera detta genom höjda skatter. Dessutom kan det uppstå en större prisskillnad mellan den vita och svarta marknaden vad gäller utbudet av tjänster som gör att den svarta marknaden får en konkurrensmässig fördel och möjligheten att växa. På grund av detta skulle troligen högre löner för lågbetalda i slutändan leda till en ökad svart marknad om det inte på något sätt gick att begränsa den svarta marknaden med andra åtgärder.

6 Diskussion

Den främsta insikten jag har fått när jag har undersökt den svarta marknaden och olika åtgärder och politiska besluts inverkan på den svarta marknaden är att nästan oavsett vilka beslut som tas så kan de ge effekt på individens incitament att arbeta på den svarta marknaden. Dessutom verkar det vara så att det inte finns något entydigt svar på hur man ska få bort eller för den delen begränsa den svarta marknaden, det finns många faktorer som inverkar och de kan ha olika effekter. Det viktigaste för att begränsa den svarta marknaden verkar dock vara att förändra individens incitament att arbeta på den svarta marknaden. För att förändra incitamenten så finns det flera åtgärder att tillgripa. Det är bara att titta på ett land som Sverige för att förstå att det inte bara är storleken på skatten eller de sociala skyddsnetten som har betydelse för hur stor den svarta marknaden är, utan det kan också finnas moraliska aspekter att titta på när man försöker begränsa den svarta marknaden. För att få en effektiv politik som bekämpar den svarta marknaden utbredning bör man alltså se problemet från flera olika håll och då kanske undersöka möjligheten att arbeta mot den svarta marknaden utifrån flera olika idéer som har en effekt på den svarta marknaden. För som sagt det finns säkerligen många åtgärder och politiska idéer som på något sätt inverkar på incitamenten och viljan att arbeta på den svarta marknaden. Även om denna uppsats troligen inte har tagit upp alla de åtgärderna som kan begränsa den svarta marknaden så anser jag att de viktigaste av dem finns med.

Utifrån de politiska åtgärderna som har gjorts de senaste åren allt från avdrag vid köp av tjänster till sänkt inkomstskatt och hårdare regler kring arbetslöshetsersättningar så bör detta leda till en minskning av den svarta marknaden i Sverige. Skatteverket har dessutom fått till uppgift att hårdare granska företag med hjälp av personalliggare vilket gör att risken att skattefuska har ökat och på så sätt också kostnaderna, vilket också rimligen borde göra att fler blir avskräckta från att arbeta på den svarta marknaden. Vad som dock är svårt att säga är hur individens skattemoral kommer att förändras med tiden eller med hänsyn till de åtgärder som har gjorts. Det är inte orimligt att tänka sig att ju mindre pengar staten har och desto mindre som bedrivs i statlig regi desto mindre kommer individer uppleva att de får för sina skattepengar. Detta kan i sin tur leda till en minskning i skattemoralen vilket gör att folk inte kommer vara lika villiga att betala den skatt som de har erlagts att betala.

För att bedriva en kostnadseffektiv bekämpning av den svarta marknaden så verkar det inte vara att sänka skatten som är det mest effektiva. Detta på grund av att sänkningar av skatten innebär stora kostnader för staten som inte är motiverat med tanke på hur stor den svarta marknaden är. Om staten ska använda sig av skattesänkningar för att motverka den svarta marknaden är troligen de riktade skattesänkningarna de har gjort i form av rut och rot avdragen de mest effektiva, då dessa riktar sig mot sektorer som har en utbredd svart marknad. Troligen är det så att det mest kostnadseffektiva Sverige kan göra för att se till så den svarta marknaden är så begränsad som möjligt är att de politiska besluten är öppna och demokratiska så individer vet var de får för sina skattepengar vilket höjer skattemoralen. Plus att se till så att individer inte begränsas av lagstiftningar som arbetstidlagen som gör att individer som vill arbeta mycket inte har möjligheten att öka sina inkomster om de inte arbetar på den svarta marknaden. Dessutom så kan en ökning av de straffvärden som finns för skattebrott utan kostnad höjas vilket innebär att individer kommer vara mindre villiga att arbeta på den svarta marknaden. Alltså en generell sänkning av inkomstskatten är ett dåligt argument för att minska omfattningen av den svarta marknaden när det finns mycket mer kostnadseffektiva åtgärder som går att använda.

Avslutningsvis så vill jag dock säga att de åtgärderna som har gjorts den senaste tiden borde rimligen leda till en mindre svart marknad då incitamenten för att arbeta på den svarta marknaden har minskat. Det enda som skulle kunna motverka denna effekt är om skattemoralen blir sämre på grund av en minskad välfärd eller dåliga politiskt beslut som inte är förankrade bland medborgarna. Det politikerna i framtiden möjligen bör se över är arbetstidslagstiftningen då denna begränsar individer att arbeta så mycket som de vill på den vita marknaden.

7 Referenser

1. Allingham, M.G., Sandmo, A. 1972. Income tax evasion: a theoretical analysis. *Journal of Public Economics*. 323–338.

2. Bernasconi, M. Tax evasion and orders of risk aversion. 1998. *Journal of Public Economics*. 123-134. Elsevier Publisher: North-Holland

3. Davidson, C. Martin, L. Wilson, J.D. 2007. Efficient black markets?. *Journal of Public Economics*. 1575-1590 Elsevier Publisher: North-Holland

4. Finansdepartementet. 2006. *Effektivare skattekontroll*. Prop.2005/06:169

5. Finansdepartementet. 2003. *Utredning om översyn av den ekonomiska statistiken* SOU2002:118. Statens offentliga utredningar(SOU)

6. Frederiksen, Niels; Hansen, Peter; Jacobsen, Henrik; Sorensen, Peter. 1995 *Subsidising consumer services: Effects on employment, welfare and the informal Economy* ABI/INFORM Global

7. Gražina Startienė, Karolis Trimonis. 2010. *CAUSES AND CONSEQUENCES OF NON – OBSERVED ECONOMY*. Economics & Management

8. Jacobsen Kleven Henrik. 2002. *Optimum taxation and the allocation of time* University of Copenhagen. Elsevier

9. Jacobsen Kleven Henrik, Wolfram F.Richter, Peter Birch Sorensen. 2000. *Optimal taxation white household production*. Oxford university press

10. Larsson Fredrik. 2007. *Erbjudande! 50 % rabatt på hushållstjänster*. ekonomifakta.se 2011-05-16

11. OECD.org. *Measuring the Non-Observed Economy- A Handbook*. 2002. OECD Publications Service
12. Regeringens proposition 2003/04:163. 2004. *Skattereduktion för utgifter för byggnadsarbete på Bostadshus*
13. Regeringens proposition 2006/07:94. 2007. *skattelättnader för hushållstjänster m.m,*
14. Regeringens proposition 2006/07:15. 2006. *En arbetslöshetsförsäkring för arbete*
15. Regeringens proposition 2010/11:100. 2011. *2011 års ekonomiska vårproposition*. Proposition
16. Riksdagens Revisorer. *ROT-avdragets effekter. Rapport 2001/02:8*.
17. Rosen Harvey S, Gayer Ted. 2008. *Public Finance*. 8 edition McGraw. Hill International edition
18. Salamon Lester M. 2010. PUTTING THE CIVIL SOCIETY SECTOR ON THE ECONOMIC MAP OF THE WORLD. *Annals of Public and Cooperative Economics*. 167-210. Blackwell publishing
19. Schneider, F.; Enste, D. H. 2002. *Hiding in the Shadows the Growth of the Underground Economy*. International Monetary Fund, Washington D. C.
20. Schneider, F.; Enste, D. H. 2002. *The Shadow Economy – An International Survey*. Cambridge University Press.
21. Schneider, F. 2005. Shadow economies around the world: What do we really know? *European Journal of Political Economy*. 598-642. Elsevier.

22. Schneider, F. 2006. *Shadow economies and Corruption of 145 countries all over the world: What o we really know?* Institut fur Volkswirtschaftslehre. Johannes Kepler Universitat Linz.
23. Sharpe,Iu. Ivanov. 2010. *The Non-Observed Economy in the Commonwealth of Independent States. Problems of Economic Transition.* 23–37.
24. Skatteverket. 2005. *Skatter i Sverige Skattestatistisk årsbok 2005. kap 10*
25. Skatteverket. 2005. *Skatter i Sverige Skattestatistisk årsbok 2005. kap 11*
26. Skatteverket, *Skattereduktion för arbetsinkomster - s.k. jobbskatteavdrag, sökord: jobbskatteavdrag, 2011-05-05*
<http://www.skatteverket.se/privat/skatter/arbeteinkomst/vadblirskatten/skattetabeller/jobbskatteavdrag.4.6fdde64a12cc4eee2308000107.html> 2011-05-03 15:06
27. Skatteverket. 2006. *Svartjobb och svartköp i Sverige. Rapport 2006:4*
28. Strand Jon. 2005. Tax distortions, household production, and black-market work. *European Journal of Political Economy.* 851-871. North-Holland
29. Sveriges Rikes Lag 2011, *arbetstidslagen*, 5 paragrafen.
30. Richter, Wolfram F. Boadway, Robin W. 2005. *Trading Off Tax Distortion and Tax Evasion. Journal of Public Economic Theory.* 361-381. Blackwell Publishing